

Evaluatie voedselzekerheid

Eindrapport

Opdrachtgever: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), Directoraat

Generaal Agro

Rotterdam, 22 maart 2019

Evaluatie voedselzekerheid

Eindrapport

Opdrachtgever: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
(LNV), Directoraat Generaal Agro

Gert-Jan Wilbers
Ilse van de Velde
Bart Witmond
Susanne van der Kooij

Rotterdam, 22 maart 2019

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
I. Doelstelling, aanpak en inkadering	7
II. Het thema voedselzekerheid en instrumenten uitgelicht	7
III. Doeltreffendheid van het thema voedselzekerheid	8
IV. Doelmatigheid van het thema voedselzekerheid	9
1 Inleiding	11
1.1 Context	11
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	11
1.3 Methodologische inkadering	12
1.4 Onderzoeksaanpak	13
1.5 Leeswijzer	14
2 Het thema voedselzekerheid uitgelicht	15
2.1 Beleidscontext van het thema voedselzekerheid	15
2.2 Invulling thema voedselzekerheid onder het ministerie van LNV	17
3 Doeltreffendheid thema voedselzekerheid	23
3.1 Doelstelling thema voedselzekerheid	23
3.2 Effecten van de ingezette instrumenten	23
3.3 Bevindingen doeltreffendheid (onderzoeksvraag 2)	26
3.4 Versterking van meten en monitoren van effecten (onderzoeksvraag 1 en 4)	27
4 Doelmatigheid thema voedselzekerheid	33
4.1 Processen	33
4.1.1 Opdrachten	33
4.1.2 Subsidies	34
4.1.3 Internationale bijdragen	36
4.2 Bevindingen doelmatigheid (onderzoeksvraag 3)	37
4.3 Versterking doelmatigheid (onderzoeksvraag 4)	38
Annex 1: Analyse van de verdiepingsprojecten	41
Annex 2: Interviewlijst	47

Samenvatting

I. Doelstelling, aanpak en inkadering

Het doel van dit onderzoek is het evalueren van de inzet op voedselzekerheid vanuit de beleidsinzet van het ministerie van LNV met specifieke aandacht voor: (i) de werkbaarheid en effectiviteit van het thema voedselzekerheid, (ii) verbetermogelijkheden voor het thema voedselzekerheid en (iii) inzicht in het concreet en meetbaar maken van de effecten van het thema voedselzekerheid.

Deze evaluatie is kort voor de kerstperiode in 2018 gestart en eind maart 2019 afgerond. De onderzoek aanpak bestond uit 3 elementen, namelijk (i) analyse van diverse documenten, (ii) interviews met 7 betrokkenen en een (iii) effectenarena waarbij met diverse betrokkenen gesproken is over de resultaten rondom het thema voedselzekerheid. Nadien is een concepteindrapport opgesteld, welke na verwerking van ontvangen commentaren is gefinaliseerd. Deze evaluatie volgt de uitgangspunten van de Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek (RPE) en richt zich primair op de doeltreffendheid en doelmatigheid van de processen. De evaluatie richt zich op het thema voedselzekerheid met daarbij de drie bijbehorende instrumenten van LNV over de periode 2014-2018.

II. Het thema voedselzekerheid en instrumenten uitgelicht

In 2014 is het beleidsthema voedselzekerheid opgezet. Het voedselzekerheidsbeleid sluit aan op de internationale inzet van de Sustainable Development Goals (SDGs). Onder dit thema worden verschillende activiteiten gefinancierd die betrekking hebben op vier actielijnen.

1. Klimaat-slimme landbouw;
2. Genetische bronnen en uitgangsmateriaal;
3. Voedselverlies en voedselverspilling;
4. Oceanen en aquacultuur (aquatische voedselbronnen).

Voor het thema voedselzekerheid worden drie financiële instrumenten ingezet:

- Het instrument voedselzekerheid: EUR 1,4 miljoen per jaar;
- het instrument HGIS: EUR 1,4 miljoen per jaar;
- Samenwerkingsconvenant Voedselzekerheid: EUR 8,8 miljoen voor de periode 2014-2018.

De drie instrumenten worden vooral gebruikt voor het ontwikkelen van nieuwe ideeën en het formuleren van kansen en problemen om zo nieuw beleid te formuleren en te agenderen. Het ministerie van LNV heeft de rol om nieuwe ideeën te stimuleren en partners te zoeken om samen deze ideeën om te zetten tot experimenten en innovatieve projecten.

Met deze drie instrumenten zijn 156 projecten uitgevoerd. Het gaat in het algemeen om relatief kleine projecten waarbij bijna ongeveer de helft van de projecten een totaal budget onder de EUR 50.000 had. Er waren zeven wat omvangrijkere projecten met een budget boven de EUR 1 miljoen. Er zijn verschillende manieren waarop de financiële instrumenten voor het thema voedselzekerheid zijn ingezet. De belangrijkste uitgave betreft subsidies en bijdragen aan organisaties of projecten. Daarnaast heeft het ministerie van LNV opdracht gegeven voor onderzoek, pilots en beleidsontwikkeling. Ook is er ingezet op de ontwikkeling van projecten en (meerjarige) programma's, zijn evenementen georganiseerd en is ondersteuning verleend op het gebied van partnermeetings, websites en brochures.

III. Doeltreffendheid van het thema voedselzekerheid

Onderzoeksvragen

Onderzoeksvraag 2: In welke mate draagt het thema voedselzekerheid bij aan het behalen van de beleidsdoelstellingen van het ministerie van LNV?

Doeltreffendheid niet aantoonbaar vanwege gebrek aan meetbare doelen en data

Deze evaluatie heeft duidelijk gemaakt dat het niet mogelijk is om de doeltreffendheid van het thema voedselzekerheid aan te tonen. Hierbij spelen de volgende factoren een rol. Ten eerste zijn de uitgangspunten voor het beoordelen van de doeltreffendheid niet optimaal. Er zijn geen 'evalueerbare doelstellingen' en ook aan de 4 actielijnen die in 2015 zijn geformuleerd, zijn geen doelstellingen gekoppeld. Er is geen nulmeting gedaan en er is niet verwoord hoe deze doelen geïnterpreteerd en gemeten zouden moeten worden. Ten tweede ontbreekt een logical framework wat het in kaart brengen van de relatie tussen activiteiten, output, netto-effecten bemoeilijkt. Vanwege bovenstaande is het dan ook lastig om uitspraken over behaalde effecten te rapporteren. Ten slotte is het belang van de invloed van externe factoren op het bereiken van de huidige doelstellingen groot. De inzet van de drie instrumenten kan waardevol zijn, maar heel veel hangt af van andere factoren waarop geen invloed is.

Desondanks zijn op projectniveau positieve effecten te zien

Op projectniveau zijn op basis van expert judgment van LNV-medewerkers positieve effecten geïdentificeerd. Verschillende gewenste effecten omtrent het versterken van Nederlandse bedrijven en instituten en internationaal agenderen van Nederlandse belangen over voedselzekerheid zijn geconstateerd. Het valt op dit moment echter niet concreet te meten in welke mate dat gebeurt.

Onderzoeksvragen

Onderzoeksvraag 1: Met welke (verbeteringen van) output- en/of outcome indicatoren kunnen de effecten van de inzet binnen het thema voedselzekerheid worden gemeten?

Onderzoeksvraag 4: Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan om de doeltreffendheid / effectiviteit en doelmatigheid / efficiency te verbeteren?

Aanbeveling 1: herformulering van de doelstelling van het thema voedselzekerheid

Aan de vier actielijnen van het thema voedselzekerheid zijn geen doelstellingen gekoppeld. Daarnaast is een breed gedragen wens uitgedragen dat de ingezette middelen moeten aansluiten bij de SDG's. De eerste aanbeveling betreft daarom het koppelen van de 4 actielijnen aan de SDG doelstellingen.

Aanbeveling 2: Opstellen van een logical framework

Uitgaande van de formulering van de doelstellingen per actielijn, is het ook mogelijk om een logical framework op te stellen. Het logical framework is een instrument dat de gebruiker helpt om op een systematische manier de logica tussen input, activiteiten, output en (netto/bruto) effecten te doorlopen. Er is een voorbeeld van een logical framework opgesteld (hier niet getoond, zie paragraaf 3.4) voor de actielijn voedselverlies en voedselverspilling. Het logical framework is illustratief en moet worden gezien als een levend document dat verder door medewerkers van het ministerie van LNV en BZ uitgewerkt kan worden.

IV. Doelmatigheid van het thema voedselzekerheid

Onderzoeksvragen

Onderzoeksvraag 3: Wat is de doelmatigheid / efficiency van de binnen het thema voedselzekerheid bestede middelen

Er is geen afwegingskader op basis waarvan projecten in één van de drie instrumenten voedselzekerheid belanden

LNV hanteert vier principes om de prioriteit van activiteiten vast te stellen: i) juridische verplichting, ii) bestuurlijk/politiek belang, iii) voortbouwend op bestaand project(en) en iv) nieuw voorstel. De financiële middelen voor een activiteit die als prioritair en noodzakelijk wordt geacht kan worden gefinancierd uit drie instrumenten. Echter, een afwegingskader omtrent het gebruik van de drie instrumenten voor de uit te voeren activiteiten. Deze aanpak kan nadelen hebben. Het niet duidelijk voor ogen hebben waarvoor de specifieke instrumenten worden ingezet kan vragen opleveren waarom drie instrumenten nodig zijn om dezelfde doelstellingen te bereiken. Wellicht kan in deze context gestreefd worden naar een gezamenlijk LNV voedselzekerheidsbudget. Dit heeft tevens voordelen omtrent de administratie van projecten die dan onder een gezamenlijk budget worden geregistreerd en hiermee de doelmatigheid van ingezette middelen vergroot.

De doelmatigheid van opdrachten, subsidies en internationale bijdragen is moeilijk te bepalen

Gezien de grote variatie aan projecten, activiteiten en financieringsmogelijkheden valt het moeilijk in te schatten wat de administratieve lasten zijn. Daarnaast ontbreekt een tijdregistratiesysteem bij het ministerie van LNV waardoor het kwantitatief duiden van de administratieve lasten niet geheel betrouwbaar is en nu vooral gebaseerd is op schattingen. Duidelijk is wel dat de procestijd voor opdrachten en internationale bijdragen aanzienlijk lager is dan voor subsidies en dat de projecten gefinancierd via subsidie veelal niet of onvoldoende doelmatig zijn. Deze conclusie moet in de context worden gezien dat het hier gaat om projecten die de beleidsontwikkeling ondersteunen en elk maatwerk vergen om tot uitvoering te komen. Daarnaast is het ministerie gebonden aan de regels die gelden voor subsidietrajecten en kan hierdoor de doelmatigheid niet beïnvloeden.

Onbekendheid met procedures en projectbeheer

Goed projectbeheer vereist deskundigheid en bekendheid van medewerkers ten aanzien van procedures en werkwijze. Dit is op dit moment niet bij alle medewerkers het geval. Het ontbreken van een processchema en protocollen is hier onder andere debet aan.

Verantwoording van resultaten en effecten ontbreekt

Voor vele projecten en activiteiten is geen voortgang- en of verantwoordingsrapportage aanwezig. Hiermee kan vanuit het ministerie van LNV niet worden gecontroleerd en gestuurd op inzet van middelen wat ertoe kan bijdragen dat deze middelen op een inefficiënte manier worden gebruikt.

Onderzoeksvragen

Onderzoeksvraag 4: Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan om de doeltreffendheid / effectiviteit en doelmatigheid / efficiency te verbeteren?

Het instrument voedselzekerheid wordt voor zeer uiteenlopende projecten en activiteiten ingezet. Flexibiliteit in de inzet van middelen is belangrijk omdat ieder beleidsthema financiële middelen nodig heeft om activiteiten te ontplooiën die niet of lastig op voorhand in te schatten zijn. Een mix van opdrachten, subsidies en internationale bijdragen is daarbij gewenst. Aan de andere kant is de

doelmatigheid een verbeterpunt. Subsidies geven de gewenste flexibiliteit omtrent inzet van middelen, maar zijn niet doelmatig. Hierin zal een balans gevonden moeten worden.

Aanbeveling 3: Procedures en werkwijzen vastleggen

Met het oog op de onbekendheid met procedures en projectbeheer bevelen wij aan om met relevante medewerkers van het ministerie van LNV de functie van de instrumenten te bepalen en te bespreken op welke wijze projectbeheer moet plaatsvinden. Procedures en werkwijzen dienen hiervoor vastgelegd te worden in protocollen en medewerkers dienen te worden getraind in projectbeheer.

Aanbeveling 4: Opstellen van toetsingsprotocol.

Naast het opstellen van een logical framework (zie ook aanbeveling 2) zal ook een toetsingsprotocol ervoor zorgen dat de meest effectieve projecten/activiteiten worden geselecteerd. Hiermee wordt sterker geborgd dat middelen vanuit de instrumenten op efficiënte wijze worden ingezet.

1 Inleiding

1.1 Context

Om aan de wereldwijde opgave van het voeden van tenminste 9 miljard mensen in 2050 te voldoen, zijn grote investeringen nodig in de landbouwproductie. Tegelijkertijd lijden op dit moment nog ruim 800 miljoen mensen aan ondervoeding, ondanks dat er wereldwijd genoeg voedsel geproduceerd wordt.¹ Ondertussen neemt de welvaart toe en is er een groeiende trend in verstedelijking waar te nemen. Er is dus sprake van een complex wereldwijd voedsel vraagstuk.

De noodzaak om het voedselprobleem structureel aan te pakken staat internationaal hoog op de agenda. Voedselzekerheid is in verschillende doelen van de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties (VN) geïntegreerd. Ook het Klimaatakkoord van Parijs (COP-21) en de COP22 Uitvoeringsagenda vormen internationale kaders waarin voedselzekerheid op de agenda staat. De Landbouw- en Voedselorganisatie (FAO) van de VN onderstreept het belang om op “duurzame wijze de voedselzekerheid van een groeiende wereldbevolking te adresseren gericht op tegelijkertijd de beschikbaarheid, toegang, gebruik en continuïteit van voedsel voor een gezond en productief leven”.

Ook in Nederlands staat voedselzekerheid hoog op de agenda. Het Nederlandse kabinet hanteert een integraal voedselbeleid. Hierin past de Nederlandse inzet voor wereldwijde voedselzekerheid, die in verschillende kamerbrieven is bevestigd (2014; 2016).² Nederland levert hier een belangrijke bijdrage aan door de ontwikkeling van innovaties en het toepassen van kennis op het gebied van landbouw en het agrofood systeem. Voor het thema voedselzekerheid is een specifieke rol weggelegd voor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), door onder andere de aanwezige technische kennis van de agrarische sectoren, voedselsystemen en voedselveiligheid. Onder het thema voedselzekerheid worden daarom verschillende activiteiten gefinancierd uit diverse instrumenten.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het is algemeen beleid dat de inzet van Rijksmiddelen periodiek wordt geëvalueerd. Het doel van dit onderzoek is het evalueren van de inzet op voedselzekerheid vanuit de beleidsinzet van het ministerie van LNV. Hierbij wordt specifieke aandacht gegeven aan (i) de werkbaarheid en effectiviteit van het thema voedselzekerheid, (ii) verbetermogelijkheden voor het thema voedselzekerheid en (iii) inzicht in het concreet en meetbaar maken van de effecten van het thema voedselzekerheid. De volgende onderzoeksvragen worden hierbij gehanteerd:

1. Met welke (verbeteringen van) output- en/of outcome indicatoren kunnen de effecten van de inzet binnen het thema voedselzekerheid worden gemeten?
2. In welke mate draagt het thema voedselzekerheid bij aan het behalen van de beleidsdoelstellingen (doeltreffendheid / effectiviteit) van het ministerie van LNV?

¹ FAO (2018), The state of food security and nutrition

² Kamerbrief 33624 – 147, ‘hulp handel en investeringen’ brief van de minister voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking en staatssecretaris van economische zaken, 2014; Kamerstuk 33625 – 233, ‘Hulp, handel en investeringen’ van het ministerie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, 2016

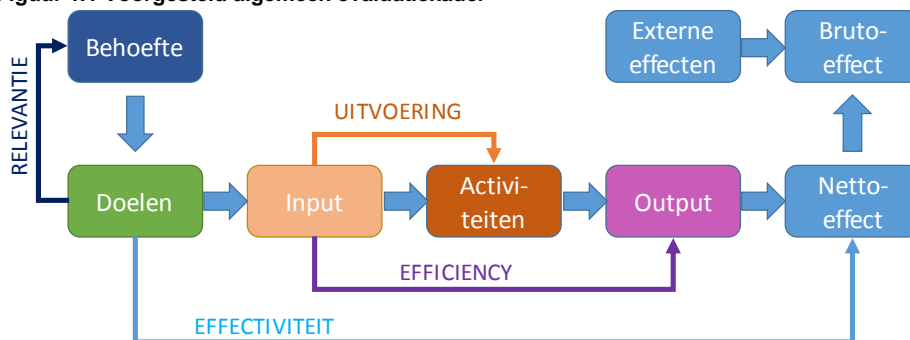
3. Wat is de doelmatigheid / efficiency van de binnen het thema voedselzekerheid bestede middelen?
4. Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan om de doeltreffendheid / effectiviteit en doelmatigheid / efficiency te verbeteren?

1.3 Methodologische inkadering

Het meten van de doelmatigheid en doeltreffendheid: RPE als uitgangspunt

Om de doeltreffendheid (effectiviteit) en de doelmatigheid (efficiency) van het beleidsinstrument Voedselzekerheid in beeld te brengen maken we gebruik van de Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek 2015 (RPE 2015). De RPE 2015 beschrijft de eisen die het Rijk stelt aan diverse soorten evaluatieonderzoeken en definieert de gebruikelijke concepten binnen de evaluatietheorie. Daarnaast wordt er in dit onderzoek gekeken naar hoe het instrument beter en concreter meetbaar gemaakt kan worden door het opstellen van output en/of outcome indicatoren. Dit vereist inzicht in de actielijnen en daaraan gekoppelde (cross-cutting) doelstellingen van het beleidsinstrument. Hieronder presenteren wij het evaluatiekader wat inzicht geeft in de chronologische volgorde van het onderzoek (figuur 1.1).

Figuur 1.1 Voorgesteld algemeen evaluatiekader

Bron: Ecorys, op basis van de RPE (2006 en 2015) en 'Durf te meten'. Noot: de RPE en 'Durf te meten' wijken qua terminologie op bepaalde onderdelen van elkaar af. Wij hanteren hier hoofdzakelijk de RPE-terminologie.

Velden van het evaluatiekader

Het evaluatiekader toont dat, in relatie tot de gestelde doelen van beleid op voedselzekerheid, de inzet van *inputs* (budget, capaciteit) leidt tot activiteiten, welke leiden tot *outputs* en uiteindelijk *netto-effecten*³. Waar het bij het netto-effect gaat het om het resultaat van de outputs van de activiteiten onder voedselzekerheid, worden in het *bruto-effect* ook de externe effecten meegenomen.

Deze evaluatie richt zich primair op de doeltreffendheid (effectiviteit) en de doelmatigheid (efficiëntie) van het thema voedselzekerheid. Hierbij gaat het concreet om het volgende:

- **Doeltreffendheid** betreft de vraag in hoeverre het beleid en de uitvoering van het thema voedselzekerheid tot de beoogde doelen heeft geleid. Het gaat hierbij primair om de netto-effecten en secundair om de doorwerking ervan in de bredere bruto-effecten. Dit sluit direct aan op de tweede onderzoeksvraag, namelijk in welke mate het beleid op voedselzekerheid bijdraagt aan het behalen van de beleidsdoelstellingen. Inzicht in de effecten van het beleid op

³ Bij de *input* gaat het om de vraag 'wat stoppen we erin?' Dit betreft bijvoorbeeld het budget dat beschikbaar is voor het uitvoeringswerk binnen het thema voedselzekerheid. Bij de *output* gaat het om de directe resultaten (of prestaties) van een activiteit.

voedselzekerheid is nodig om de doeltreffendheid te kunnen beoordelen en te verbeteren (onderzoeksvraag 1 en 4).

- De kernvraag ten aanzien van **doelmatigheid** luidt in het algemeen: “Zijn de beschikbare middelen optimaal ingezet?” In de context van het beleid op voedselzekerheid gaat het hier vooral om de vraag of de uitgevoerde activiteiten op een kosteneffectieve manier hebben bijgedragen aan de doelstelling. Dit sluit direct aan op onderzoeksvraag 3. Ook bij doeltreffendheid wordt gekeken naar verbetermogelijkheden, in lijn met onderzoeksvraag 4.

Met het oog op deze evaluatiecriteria moeten resultaten worden afgezet tegen een referentiealternatief (of *counterfactual*). Er is voor gekozen om uit te gaan van een (theoretische) situatie waarin er geen budget beschikbaar wordt gemaakt voor voedselzekerheid door het ministerie van LNV.

Met het ministerie van LNV is verder afgesproken dat de evaluatie zich richt op de afgelopen vijf jaar, dus de periode 2014-2018. De belangrijkste reden hiervoor is dat in 2014 de Nederlands inzet op voedselzekerheid is bevestigd.⁴

1.4 Onderzoeksaanpak

Deze evaluatie is kort voor de kerstperiode in 2018 gestart en eind maart 2019 afgerond. De onderzoeksaanpak bestond uit 4 elementen. Ten eerste is een **deskstudie** uitgevoerd waarbij diverse (interne en externe) documenten zijn ingezet. Hierbij gaat het met name om Kamerstukken, aangevuld met project overzichten en factsheets. Ten tweede zijn **interviews** gehouden met diverse betrokkenen, met name van het Ministerie van LNV en het Ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ). Zie annex 2 voor een volledig overzicht van de geïnterviewde personen. Ten derde heeft er een **EffectenArena** plaatsgevonden waarbij met diverse betrokkenen gesproken is over de effecten van het thema voedselzekerheid en de opzet van een logical framework om toekomstige effecten beter in beeld te brengen. Ook zijn er validatiesessies geweest met de klankbordcommissie en is er wekelijks contact geweest met de opdrachtgever. Tot slot zijn al deze elementen verwerkt in een concept eindrapportage en, na verwerking van specifieke commentaren, in een finaal **eindrapport**.

Afbakening en limitatie

Het onderzoek richt zich op de evaluatie van het thema voedselzekerheid met daarbij de drie bijbehorende instrumenten van LNV:

- Het instrument Voedselzekerheid (EUR 1,4 mln./jaar);
- Het instrument HGIS (Homogene Groep Internationale Samenwerking) (EUR 1,4 mln./jaar);
- Het instrument volgend uit het samenwerkingsconvenant voedselzekerheid tussen het ministerie van BZ en het ministerie van LNV (EUR 1,8 mln./jaar).

De financiële omvang van de drie instrumenten van LNV is beperkt met circa EUR 4,6 mln. per jaar in vergelijking met de inzet van het ministerie van BZ met circa EUR 300 mln. per jaar.

Deze evaluatie richt zich met name op het interne proces van het ministerie van LNV en hoe de instrumenten een rol spelen in de beleidsformulering en –uitvoering. Het karakter van de instrumenten is dat zij dicht op de beleidsontwikkeling zitten en projecten/activiteiten vooral

⁴ Kamerbrief 33625 – 147, ‘hulp handel en investeringen’ brief van de minister voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking en staatssecretaris van economische zaken, 2014

agenderend en stimulerend van karakter zijn. Dat heeft ertoe geleid dat voor de interpretatie en duiding van de bevindingen vooral gesproken is met direct betrokkenen bij het thema voedselzekerheid. Er heeft geen overleg met begunstigen plaatsgevonden, mede omdat deze groep zeer gemêleerd is. In deze evaluatie is gesproken met beleidsmakers van LNV, BZ en een LNV landbouwwaad betrokken bij de uitvoering van het voedselzekerheidsbeleid.

Van alle projecten was een projecttitel en beknopte omschrijving beschikbaar. Van een aantal projecten was ook materiaal beschikbaar over de input en de directe resultaten. Er was relatief weinig informatie over de netto-effecten en bruto-effecten van de instrumenten. Dit is goed verklaarbaar omdat de financiële prikkels met de drie instrumenten van beperkte omvang zijn en de beoogde ontwikkelingen op internationale schaal spelen en lange adem vergen om tot de beoogde transitie te komen.

1.5 Leeswijzer

In de evaluatie wordt onderscheid gemaakt tussen doeltreffendheid en de doelmatigheid. Hoofdstuk 2 beschrijft kort de beleidscontext en de opzet van de instrumenten en projecten onder het thema voedselzekerheid. Hoofdstuk 3 richt zich vervolgens op doeltreffendheid en gaat naast de feitelijke bevindingen ook in op het verbeteren van de meetbaarheid van de effecten (onderzoeksvraag 1, 2 en 4). Dezelfde aanpak wordt gehanteerd voor doelmatigheid in hoofdstuk 4, waarbij naast de feitelijke bevindingen ook aanbevelingen worden gegeven ten behoeve van de werkbaarheid (onderzoeksvraag 3 en 4).

2 Het thema voedselzekerheid uitgelicht

Dit hoofdstuk schetst het beleidskader van het thema voedselzekerheid en de inzet van drie financiële instrumenten. Allereerst wordt de beleidscontext van het thema beschreven. We gaan hierbij in op de ontwikkelingen rondom het algemene voedselbeleid en voedselzekerheidsbeleid onder het ministerie van LNV, aangevuld met de informatie van het ministerie van BZ waar relevant. Vervolgens wordt kort de opzet van het thema voedselzekerheid besproken en de instrumenten die onder dit thema vallen.

2.1 Beleidscontext van het thema voedselzekerheid

Voedselzekerheid een speerpunt

Vanaf 2011 is voedselzekerheid genoemd als een van de speerpunten voor ontwikkelingssamenwerking. Nederland zet hierbij de kennis, innovatiekracht en ervaring in van bedrijven en organisaties in duurzame handelsketens, agrologistiek en de expertise op landbouw- en watergebied. De combinatie van het halen van ontwikkelingsdoelstellingen samen met de internationale positionering van Nederlandse bedrijven en instellingen, bracht het ministerie van BZ samen met het toenmalige ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) om het beleid ten aanzien van voedselzekerheid te ontwikkelen.⁵

Beleidsagenda voedselzekerheid

Als uitwerking van het voedselzekerheidspeerpunt ontwikkelde het ministerie van EL&I de voedselzekerheid-beleidsagenda in 2012. De hoofddoelstelling van het voedselzekerheidsbeleid is verwoord als *'wereldwijde duurzame economische ontwikkeling in de agrosector, als motor voor een leefbaar inkomen en productieve werkgelegenheid'*. De uitwerking van dit beleid volgt vier sporen: i) adequaat (inter)nationaal beleid voor de landbouw en visserij; ii) goed functionerende lokale, nationale en internationale markten; iii) efficiënte ketens en iv) duurzame en kwalitatief hoogwaardige productie.⁶ Dit laat voedselzekerheid zien als integraal onderdeel van het beleid voor armoedebestrijding, duurzame ontwikkeling en landbouw.

In de gezamenlijke Tweede Kamerbrief *'Nederlandse inzet voor wereldwijde voedselzekerheid'*, ondertekend door de ministers van het ministerie van EL&I en het ministerie van BZ in 2014, wordt de inzet op voedselzekerheid bevestigd.⁷ Drie algemene doelstellingen van Nederland op het gebied van voedselzekerheid werden hierbij gedefinieerd:

1. Uitbannen van de huidige honger en ondervoeding, met het accent op het versterken van reproductieve gezondheid en rechten van vrouwen en het vergroten van weerbaarheid;
2. Bevorderen van inclusieve en duurzame groei in de agrarische sector, met de focus op het terugdringen van voedselverliezen en het verbeteren van het landbouwbeleid;
3. Realiseren van ecologisch houdbare voedselsystemen, met onder andere het toepassen van een landschapsbenadering en het verduurzamen van de veehouderij.

⁵ Kamerstuk 32605 – 54, 'Beleid ten aanzien van ontwikkelingssamenwerking', brief van de staatssecretarissen van buitenlandse zaken en economische zaken, landbouw en innovatie, 2011

⁶ Kamerstuk 33625, concept 'Beleidsagenda voedselzekerheid', directie ELVV, 2012

⁷ Kamerbrief 33624 – 147, 'hulp handel en investeringen' brief van de minister voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking en staatssecretaris van economische zaken, 2014

Voedselbeleid

In 2015 reageerde verschillende ministeries, waaronder het ministerie van EL&I, op het advies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) 'Naar een voedselbeleid'. Hierbij worden kansen geïdentificeerd om het voedselbeleid integraal uit te voeren en wordt er gesproken van een voedselbeleid in plaats van het landbouwbeleid. Er wordt ingezet op veilig, gezond en duurzaam voedsel waarbij de actielijnen 'robuustheid, volksgezondheid en ecologische houdbaarheid' worden gehanteerd. Deze voedselvisie vormt de nieuwe voedselagenda om het voedselbeleid te versterken.⁸ Vanaf 2015 wordt er tevens ingezet op vier actielijnen voor het thema voedselzekerheid⁹:

1. Klimaat-slimme landbouw;
2. Genetische bronnen en uitgangsmateriaal;
3. Voedselverlies en voedselverspilling;
4. Oceanen en aquacultuur (aquatische voedselbronnen).

Doelen en indicatoren

In 2016 is een actieplan opgezet door het ministerie van BZ waarin doelen en indicatoren gepresenteerd zijn voor acht thema's inclusief het nieuwe thema voedselzekerheid (zie 2.1).¹⁰

Tabel 2.1 Doelstelling voedselzekerheid gedefinieerd door het ministerie van BZ in 2016

Voedselzekerheid	Doelstellingen uit actieplan van het ministerie van BZ	SDGs
Beleid gericht op bevordering van handel en investeringen draagt positief bij aan (mondiale en lokale) voedsel- en voedingszekerheid. Beleid ten aanzien van klimaat en mondiale agro-ecologie draagt maximaal positief bij aan (mondiale en lokale) voedsel- en voedingszekerheid.	<ul style="list-style-type: none"> • Handelsbeleid draagt bij aan versterking regionale markten, vergroten van de economische weerbaarheid en capaciteit van ontwikkelingslanden (met name minst ontwikkelde landen (MOL's) en een gelijk speelveld op de internationale voedselmarkt. • Uitvoerders instrumentarium voor internationaal ondernemen implementeren internationale richtlijnen van het VN-comité voor voedselzekerheid (CFS) ten aanzien van landrechten (VGGT) en sociale en ecologische randvoorwaarden voor investeringen in landbouw en voedselsystemen (RAI Principles), cq passen de OESO/FAO Due diligence guidance toe. • Agrobiodiversiteit, en toegang daartoe voor kleinschalige boeren/vissers, wordt niet ondermijnd en zo mogelijk maximaal bevordert. Klimaatmitigatie-doelen worden gerealiseerd zonder negatieve effecten op voedselproductie en -voorziening	2, 8, 12, 13, 15.

Nederlandse agrofoodsector

Daarnaast is de internationale beleidsinzet op het gebied van Agrofood, en met name de Nederlandse positionering in het buitenland, uiteengezet in de kamerbrief 'Toekomstbestendige Agrofood Export' van september 2016.¹¹ De Nederlandse innovatiekracht, samenwerking, agrarische exportproduct en beschikbare kennis en technologie zijn hierbij benoemd voor een toekomstbestendige Nederlandse agrofoodsector. Ook kan met deze capaciteiten een bijdrage geleverd worden aan voedselzekerheid.

⁸ Kamerstuk 31532 – 156, 'Voedingsbeleid', brief van de staatssecretaris van economische zaken en de minister van volksgezondheid, welzijn en sport, 2015

⁹ Kamerstuk 34457 – 1, 'Jaarverslag en slotwet Ministerie van Economische Zaken en Diergezondheidsfonds', 2015

¹⁰ Kamerstuk 33625 – 219, 'Hulp, handel en investeringen' van het ministerie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, 2016

¹¹ Kamerbrief van 23 september 2016 'Toekomstbestendige agrofood export', ministerie van Economische Zaken

Naast land ook water

Naast de introductie van de voedselagenda en het voedselzekerheidsbeleid, is in 2017 een Oceanennotitie uitgebracht. Deze notitie geeft weer hoe er invulling gegeven wordt aan SDG 14 (verantwoord beheer van zeeën en oceanen). De notitie bevat geen nieuw beleid maar er wordt hierbij een directe link gemaakt naar voedselzekerheid door het versterken van het belang van gezonde oceanen en de inzet op duurzame aquacultuur.¹²

Nieuwe accenten

In 2018 is gekeken naar het algemene voedselbeleid, zoals dit in de voedselagenda's van 2012 en 2014 is gedefinieerd, en zijn er nieuwe accenten gelegd om de ambities uit de voedselagenda te stimuleren. Hierdoor heeft het voedselbeleid een nieuwe impuls gekregen en wordt de focus weerlegd naar een integraal voedselbeleid ter navolging op het rapport van de WRR (2015). Ook zijn er nieuwe focusgebieden gedefinieerd waarmee invulling gegeven wordt aan het beleid:

1. Het verder stimuleren van de gezonde en duurzame voedselkeuze;
2. Perspectieven op goede verdienmodellen voor de boer(in) in de keten;
3. Transparantie en consumentenvertrouwen;
4. Voedingsinterventies gericht op specifieke doelgroepen;
5. Nederlands voedselbeleid in mondiale en Europese context.

Het voedselzekerheidsvraagstuk komt met name in de eerste en laatstgenoemde actielijn terug.,

In de begrotingsstaat voor het ministerie van LNV 2019 wordt vastgehouden aan de vier actielijnen voedselverlies- en verspilling, klimaat-slimme landbouw, genetische bronnen en oceanen & aquacultuur. Hiermee wordt ingezet op de samenwerking met transitielanden en ontwikkelingslanden op het gebied van voedselzekerheid, nieuwe initiatieven en partnerschappen op het gebied van mondiale voedselzekerheid en duurzame economische ontwikkeling.¹³

Aansluiting bij internationale doelen

Het voedselzekerheidsbeleid richt zich op de internationale inzet van de Sustainable Development Goals (SDGs) en met name op het realiseren van de doelstelling van SDG 2: het uitbannen van honger en ondervoeding, verdubbelen van productiviteit en inkomen van kleinschalige boer(inn)en en het verduurzamen van voedselproductiesystemen in 2030. Daarnaast ondersteunen de inhoudelijke actielijnen onder voedselzekerheid verschillende doelstellingen uit de SDGs. Er wordt ingezet op SDG 12.3 dat streeft naar het terugdringen van voedselverliezen. Ook klimaat-slimme landbouw is een van de actielijnen, waarmee aangesloten wordt bij SDG 13. SDG 14 richt zich op het behouden en duurzaam gebruik maken van de oceanen zeeën en maritieme hulpbronnen, waar de actielijn 'oceanen en duurzame aquacultuur' bij aansluit. SDG 15 focussen op (Life on Land, biodiversiteit/genetische bronnen). De inzet op genetische hulpbronnen van SDG 15 (specifiek SDG 15.6) is opgenomen onder de actielijn 'genetische bronnen'. SDG 17, dat zicht richt op samenwerking en partnerships, is een doelstelling die met het gehele voedselzekerheidsbeleid wordt ondersteund.

2.2 Invulling thema voedselzekerheid onder het ministerie van LNV

Om te voldoen aan de doelstellingen zoals gesteld in de kamerbrief '*Nederlandse inzet voor wereldwijde voedselzekerheid*' (2014), is het beleidsthema voedselzekerheid opgezet. Het valt onder het beleidsartikel 'Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens' en daarmee onder de reguliere begroting van het ministerie van LNV. Er worden onder dit thema

¹² Kamerstuk 30196 – 543, Duurzame ontwikkeling en beleid, Oceanennotitie, ministerie van Buitenlandse Zaken, 2017

¹³ Kamerstuk 3500 – XIV – nr. .2, 'Vaststellen van de begrotingsstaten van het ministerie van LNV, memorie van toelichting, 2019

verschillende activiteiten gefinancierd die betrekking hebben op de vier eerdergenoemde actielijnen.

Naast de genoemde actielijnen is het ministerie van LNV ook met aanpalend beleid actief voor voedselzekerheid. Zo is er beleid voor thema doorsnijdende onderwerpen zoals duurzaam bodembeheer, (toegang tot) digitale technologie en water voor voedsel.

De directie ELVV, specifiek het Team Agribusiness Internationaal en Voedselzekerheid (AI-VZ), is verantwoordelijk voor het thema voedselzekerheid. Het ministerie van LNV werkt nauw samen met het ministerie van BZ, dat ook beleid voor voedselzekerheid voert omdat het een internationaal vraagstuk is. Veel samenwerking van LNV en BZ op het gebied van voedselzekerheid vindt plaats met tal van stakeholders zoals onder andere het LNV Landbouwradiennetwerk, de ambassades, andere overheden, de topsectoren Tuinbouw & Uitgangsmateriaal en Agro & Food, relevante maatschappelijke organisaties en internationale organisaties zoals de FAO en Wereldbank.

Drie instrumenten binnen het thema voedselzekerheid

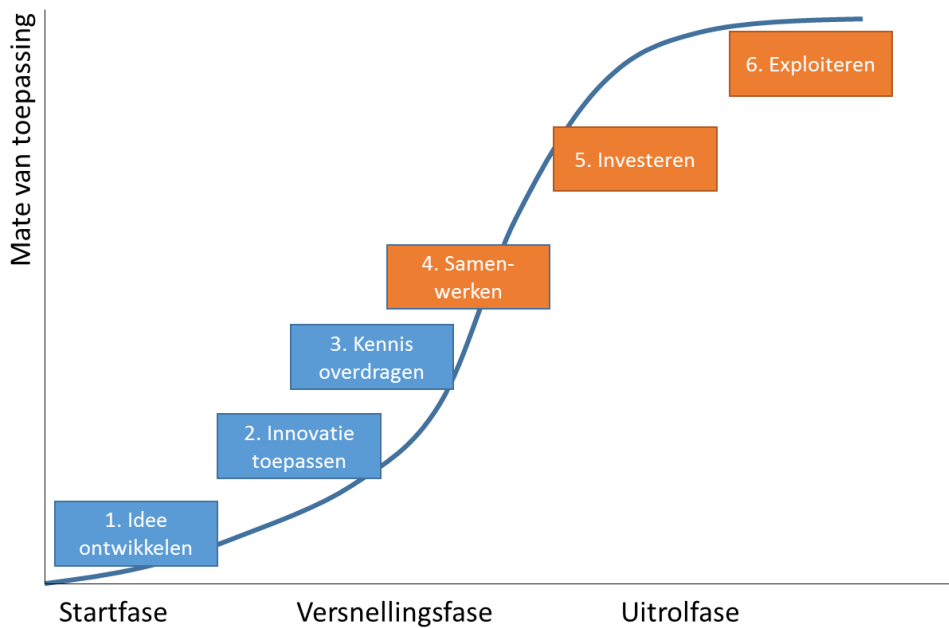
Voor het thema voedselzekerheid worden drie financiële instrumenten ingezet. Het instrument voedselzekerheid betreft EUR 1,4 miljoen per jaar. Hierbij ligt de focus sinds 2017 op publieke thema's en algemene activiteiten ten behoeve van voedselzekerheid. In aanvulling op het instrument voedselzekerheid wordt voor het thema voedselzekerheid gebruik gemaakt van het instrument HGIS voor overige projecten. Deze middelen betreffen ook circa EUR 1,4 miljoen per jaar en worden beschikbaar gesteld door het ministerie van BZ. Ook heeft het ministerie van LNV met het ministerie van BZ een samenwerkingsconvenant Voedselzekerheid (2014-2018) afgesloten met een budget van EUR 8,8 miljoen, dat is gemiddeld EUR 1,8 miljoen per jaar. Deze drie instrumenten met in totaal EUR 4,6 miljoen per jaar dragen gezamenlijk bij aan de invulling van het thema voedselzekerheid.

Vroeg in de beleidslevenscyclus

De drie instrumenten worden vooral gebruikt in de startfase van de beleidslevenscyclus. In onderstaand schema is voor beleid gericht op innovatie en transitie een S-curve opgenomen. Drie fasen staan hierin centraal, waarin de rol van de overheid en de rol van markt en samenleving verschilt. In de startfase gaat het om het ontwikkelen van nieuwe ideeën en het formuleren van kansen en problemen om zo nieuw beleid te formuleren en te agenderen. De overheid heeft in deze fase de rol om nieuwe ideeën te stimuleren en partners te zoeken om samen deze ideeën om te zetten tot experimenten en innovatieve projecten. Er is nog onvoldoende zicht op wat echt goed werkt en meerdere instrumenten worden getest om zo tot 'best practices' te komen. De drie instrumenten van voedselzekerheid kunnen in deze eerste fase worden gepositioneerd.

De tweede fase is de versnellingsfase. Hier worden de beste werkwijzen geselecteerd en de overheid geeft subsidies gericht op uitrol van innovaties en verspreiding van kennis. De samenleving en marktpartijen moeten in deze fase het stokje overnemen en zorgen dat de vernieuwing van het beleid in de praktijk doorwerkt. De laatste fase is het zorgen voor volledige doorwerking van het beleid. Partijen die zijn achtergebleven moeten in deze fase ook de vernieuwing overnemen. De overheid doet dit niet meer met financiële instrumenten maar zal eerder met regelgeving bepaald gedrag voorschrijven.

Figuur 2.1 Overzicht van de beleidslevencyclus

Indiening en beoordeling van projectvoorstellen

De drie instrumenten voor voedselzekerheid dienen de beleidsontwikkeling. De aanleiding kan zijn dat een internationale organisatie Nederland vraagt om een congres te organiseren of een netwerk te creëren van specialisten om advies over voedselzekerheid te geven. Ook de bewindslieden doen toezeggingen op dit brede thema en de opvolging ervan kan ertoe leiden dat een financiële prikkel nodig is om een bepaalde gewenste ontwikkeling in gang wordt gezet. Zo worden bijvoorbeeld goede voorbeelden uit de Nederlandse voedselketens (van productie tot en met verwerking en distributie) in andere landen uitgedragen.

De projectvoorstellen voor voedselzekerheid kunnen jaarlijks door medewerkers van de directie Europees Landbouw- en Visserijbeleid en Voedselzekerheid (ELVV) worden ingediend bij een coördinator van de directie. De groslijst van projecten wordt in eerste instantie beoordeeld door de coördinator en voorgelegd in een gezamenlijke bijeenkomst met medewerkers van de directie om tot selectie te komen. Vervolgens wordt deze selectie aan het managementteam voorgelegd.

156 projecten in vijf jaar tijd

Onderstaand Figuur 2.2 geeft een overzicht van de totaal uitgevoerde projecten per jaar. In totaal zijn 156 projecten¹⁴ uitgevoerd onder het thema voedselzekerheid in de periode 2014 t/m 2018. 93 projecten zijn uitgevoerd onder het instrument voedselzekerheid (60%). 39 projecten zijn vanuit het HGIS-instrument uitgevoerd (25%) en 25 vanuit het BZ-LNV convenant (15%).

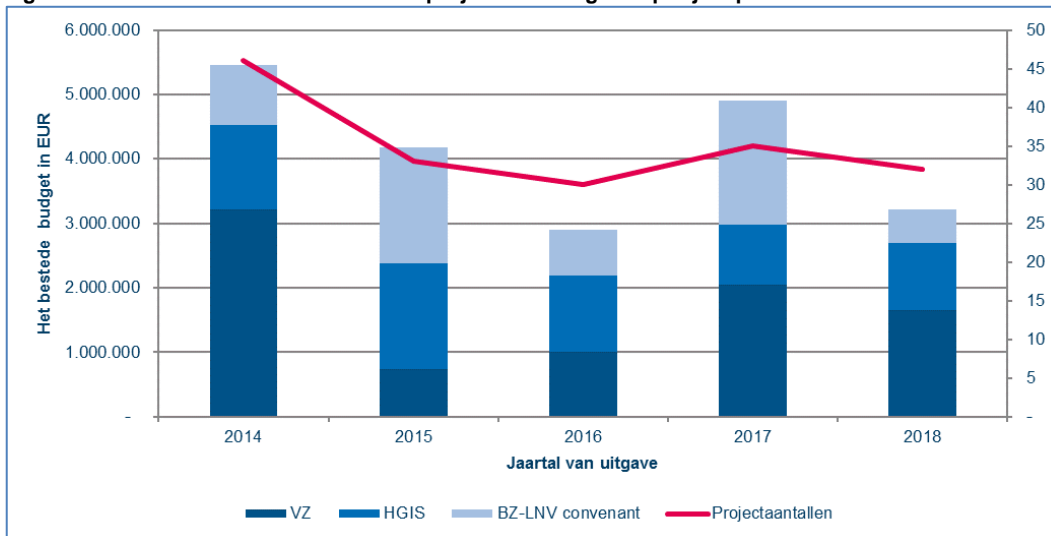
Figuur 2.2 laat tevens de totale uitgaven per instrument onder het thema voedselzekerheid zien. De cijfers zijn gebaseerd op de jaarlijkse bestedingsplannen (ELVV) en de eindejaar uitputtingsoverzichten (FEZ) van de verschillende instrumenten.¹⁵ De 12 lopende projecten hebben geen budget toegewezen gekregen en zijn daarom alleen meegenomen in het totaal aantal

¹⁴ Dit zijn de aangeleverde projecten in de periode 2014-2018 die een individueel projectnummer hebben gekregen. Hier vallen ook projecten onder die zijn gestart in 2018, maar nog geen budget toegewezen gekregen hebben (12 projecten totaal).

¹⁵ 18 projecten zijn aangemerkt als projecten die niet gerelateerd zijn aan het doel van het instrument. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om de afsluiting van projecten voor 2014 of projecten die onder andere thema's horen zoals internationale contributies. Deze projecten zijn wel meegenomen in het financieel overzicht omdat het budget uit de drie genoemde instrumenten is gekomen.

projecten. Circa 20% van de projecten hebben een budget dat over meerdere jaren is uitgespreid. Echter, in een aantal gevallen hebben opvolgende/ overeenkomstige projecten een ander projectnummer gekregen en zijn daarom als 'nieuw' project meegenomen.

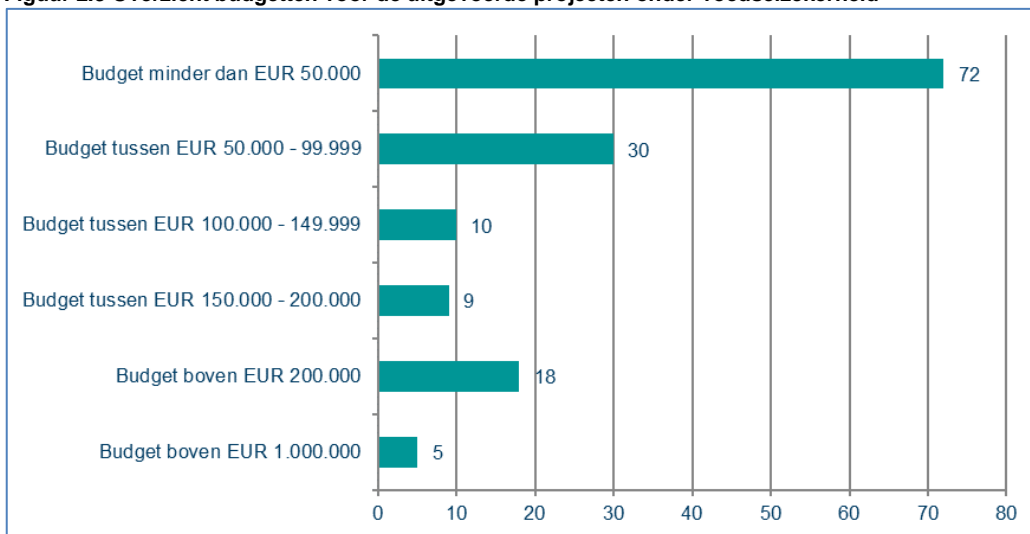
Figuur 2.2 Overzicht van het totaal aantal projecten en uitgaven per jaar per instrument

In totaal is onder het thema voedselzekerheid circa EUR 20,6 miljoen uitgegeven in de periode 2014-2018. Hiervan is circa EUR 5,9 miljoen afkomstig uit het BZ-LNV convenant, EUR 8,6 miljoen uitgegeven onder het instrument Voedselzekerheid en nog eens circa EUR 6,1 miljoen onder het HGIS instrument.¹⁶

Het gaat in het algemeen om relatief kleine projecten waarbij bijna de helft (46%) van de projecten een totaal budget onder de EUR 50.000 had (zie Figuur 2.3). Ongeveer een vijfde van de projecten had een totaal budget tussen de EUR 50.000 – 100.000. Er waren zeven wat omvangrijkere projecten met een budget boven de EUR 1 miljoen, waarvan 1 project boven de EUR 2 miljoen. Deze uitschieters betreffen projecten die over meerdere jaren uitgevoerd zijn, met als uitzondering het evenement 'Global Oceans Action Summit' uit 2016.

Figuur 2.3 Overzicht budgetten voor de uitgevoerde projecten onder voedselzekerheid

¹⁶ De lopende projecten zonder budget zijn niet opgenomen in dit overzicht (12 projecten)

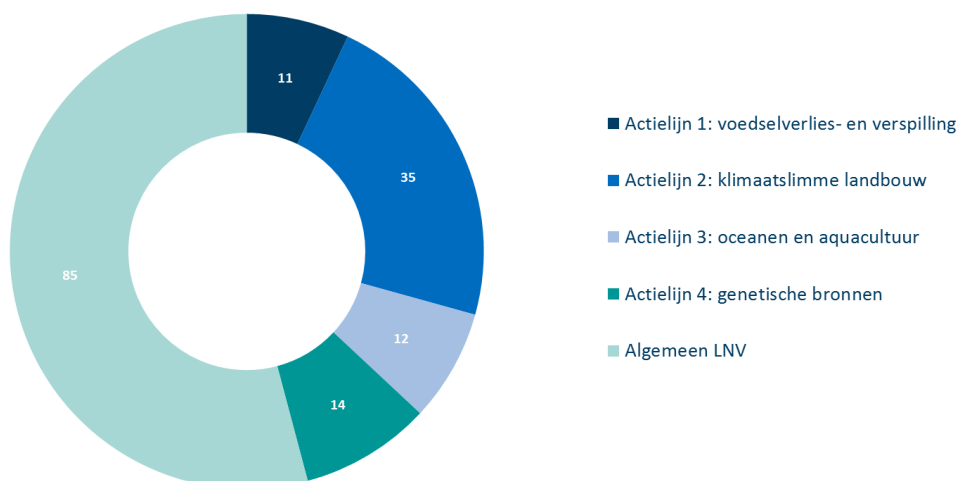
Verdeling van de projecten over de actielijnen

De evaluatoren hebben op basis van de projectinformatie geprobeerd om de 156 projecten achteraf in te delen in de vier actielijnen van het thema voedselzekerheid. Het bleek mogelijk om 46% van de projecten onder de verschillende actielijn in te delen. Een aantal projecten was echter moeilijk te categoriseren op basis van de verkregen informatie.

Circa 22% van de projecten vallen onder actielijn 2 **Klimaat-slimme landbouw**. Zo is het ministerie van LNV een van de oprichters van het *Global Alliance for Climate Smart Agriculture (GACSA)* en heeft het in samenwerking met de FAO en de Wereldbank gewerkt aan een klimaat-slimme landbouw aanpak, waarbij verhogen van landbouwproductie samengaat met klimaatadaptatie en –mitigatie. 7% van de projecten maken deel uit van projecten om **voedselverlies- en verspilling** tegen te gaan. Een voorbeeld van een project onder deze actielijn zijn het Champions 12.3 project, een mondiale coalitie van 40 partijen die acties en investeringen stimuleren die bijdragen aan behalen van SDG 12.3. Daarnaast wordt er onder voedselzekerheid ingezet op **gezonde oceanen en duurzame aquacultuur**. Hier vallen in de periode 2014-2018 12 projecten onder, wat 8% van het totaal opmaakt. De grootste uitgave is voor de internationale conferentie '*Global Oceans Action Summit*' in 2014, dat zich richtte op schone oceanen en duurzaam voedsel uit de zee. Onder de actielijn **Genetische bronnen** zijn 14 projecten uitgevoerd (9%). Deze projecten werden met name in de periode 2014-2016 uitgevoerd. Hierbij wordt voornamelijk ingezet op de invulling van het Nagoya Protocol met betrekking tot de toegang tot en het gebruik van genetische bronnen en het eerlijk delen van de voordelen daarvan geïmplementeerd.

Ongeveer 54% van de projecten is niet vanzelfsprekend in te delen in de vier actielijnen. Het gaat hierbij om projecten die onder de algemene noemer van het beleid van het ministerie van LNV vallen. Voorbeelden van dit soort projecten zijn de organisatie van Wereldvoedseldag, een opdracht voor ondersteuning van de portal 'www.agroberichten-buitenland.nl', een adviesopdracht vanuit het Consortium Flying Swans op het gebied van agrologistiek, onderzoek ten behoeve van internationaal agro-beleid of de inzet op kennisontwikkeling en onderwijs.

Figuur 2.4 Clustering van alle projecten onder het thema voedselzekerheid

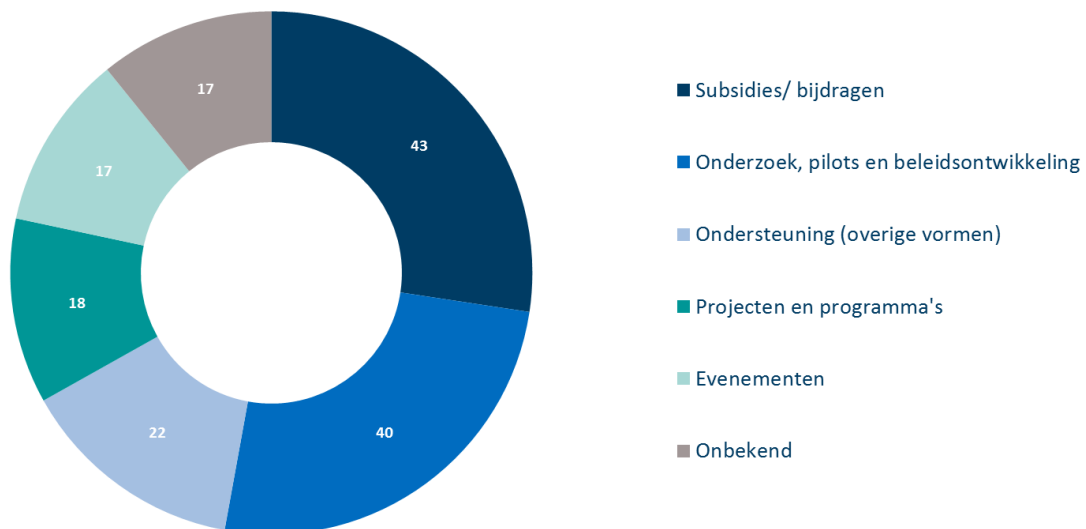

Type projecten

Er zijn verschillende manieren waarop de financiële instrumenten voor het thema voedselzekerheid zijn ingezet. De belangrijkste uitgave betreft subsidies en bijdragen aan organisaties of projecten (28%). Daarnaast heeft het ministerie van LNV opdracht gegeven voor onderzoek, pilots en beleidsontwikkeling (inclusief strategieontwikkeling, roadmaps etc.). Dit vormt 26% van de uitgaven. Ook is er ingezet op de ontwikkeling van projecten en (meerjarige) programma's (12%). Er zijn 17

evenementen (11%) georganiseerd vanuit het thema voedselzekerheid, zoals de jaarlijkse organisatie van de Wereldvoedseldag. Onder overige vormen van ondersteuning valt ondersteuning van partnermeetings, websites en brochures (14%). 16 projecten zijn niet in bovenstaande categorieën in te delen (10%). Daarvan was er voor 7 projecten geen projectomschrijving beschikbaar gesteld en was het type project niet uit de projecttitel te herleiden.

Figuur 2.5 Overzicht type projecten onder het thema voedselzekerheid

3 Doeltreffendheid thema voedselzekerheid

Dit hoofdstuk gaat in op de doeltreffendheid van het thema voedselzekerheid en richt zich op de beantwoording van onderzoeksvraag 2: in welke mate draagt het thema voedselzekerheid bij aan het behalen van de beleidsdoelstellingen van het ministerie van LNV?

Voor het bepalen van de doeltreffendheid van het thema voedselzekerheid en daarbinnen de drie instrumenten kijken we naar de beleidsdoelstellingen en de gerealiseerde effecten. De doelstellingen zijn samengevat in paragraaf 3.1. Paragraaf 3.2 gaat vervolgens in op de geïnventariseerde effecten. Paragraaf 3.3 geeft conclusies ten aanzien van de doeltreffendheid. Paragraaf 3.4 richt zich vervolgens op het versterken van het meten en monitoren wat gericht is op onderzoeksvraag 1: Met welke (verbeteringen van) output- en/of outcome indicatoren kunnen de effecten van de inzet binnen het thema voedselzekerheid worden gemeten?

3.1 Doelstelling thema voedselzekerheid

Drie algemene doelstellingen van Nederland op het gebied van voedselzekerheid zijn:

- Uitbannen van de huidige honger en ondervoeding, met het accent op het versterken van reproductieve gezondheid en rechten van vrouwen en het vergroten van weerbaarheid;
- Bevorderen van inclusieve en duurzame groei in de agrarische sector, met de focus op het terugdringen van voedselverliezen en het verbeteren van het landbouwbeleid;
- Realiseren van ecologisch houdbare voedselsystemen, met onder andere het toepassen van een landschapsbenadering en het verduurzamen van de veehouderij.

Vanaf 2015 wordt er tevens ingezet op vier actielijnen voor voedselzekerheid:

1. Klimaat-slimme landbouw;
2. Genetische bronnen en uitgangsmateriaal;
3. Voedselverlies en voedselverspilling;
4. Oceanen en aquacultuur (aquatische voedselbronnen).

Deze actielijnen zijn niet uitgewerkt in doelstellingen.

3.2 Effecten van de ingezette instrumenten

Op basis van een analyse van 12 representatieve projecten (verdiepingsprojecten genaamd), gevoerde gesprekken met medewerkers van het ministerie van LNV en BZ en de EffectenArena is gepoogd om de effecten van de drie instrumenten onder voedselzekerheid te duiden. Hierbij is een koppeling gemaakt tussen de activiteiten, directe effecten (outputs) en indirecte effecten (outcomes). Binnen de scope van deze studie is niet gekeken in welke mate deze effecten optreden maar of een duidelijk verband tussen activiteit, output en outcome zichtbaar is en in hoeverre deze bijdragen aan de hiervoor genoemde doelstellingen van het voedselzekerheidsbeleid van het ministerie van LNV.

Verdiepingsprojecten

De projecten zijn aan de hand van de volgende toetsingscriteria geselecteerd:

- Verspreiding over de 4 actielijnen;
- Het soort activiteit.

In Annex 1 zijn de doelstellingen, outputs en outcomes van de twaalf geselecteerde projecten / activiteiten weergegeven, op basis van de aangeleverde gegevens van het ministerie van LNV. Uit deze gegevens blijkt dat beoogde project/activiteit doelstellingen voor tien van de twaalf projecten zijn gedefinieerd en via geschreven communicatie zijn gepresenteerd naar de beleidsmedewerkers voedselzekerheid van het ministerie van LNV. Echter, voor twee projecten ontbreekt deze informatie en valt derhalve niet af te leiden wat met de projecten wordt beoogd.

In totaal zijn voor vijf projecten de outputs en outcomes gedefinieerd door middel van voortgangsrapportages en/of eindrapportages of evenementenverslag. De gepresenteerde outputs en outcomes zijn allen project/activiteit specifieke outputs en outcomes (bijvoorbeeld het aantal georganiseerde workshops, stakeholders consultations). Bijna geen van de rapportages presenteert in welke mate het project/activiteit bijdraagt aan de doelstellingen van voedselzekerheid. Alleen het project "Vision on South Africa Cool Logistics" vermeldt dat het project een positieve bijdrage zal hebben aan het Nederlandse bedrijfsleven, wat een van de doelstellingen van het ministerie van LNV is. Voor zeven projecten/activiteiten zijn geen voortgangsrapportages en/of eindrapportages aangetroffen in de toegestuurde documentatie waardoor op zowel project/activiteit als programmaniveau geen uitspraken over de doeltreffendheid kan worden gegeven.

EffectenArena

Tijdens de EffectenArena is onder andere gepoogd een koppeling te leggen tussen de activiteiten en de beoogde of behaalde effecten. Hieruit bleek dat voor elk project een verklaring kon worden gegeven waarom een bepaald projectvoorstel is geformuleerd en het project in gang is gezet. De projecten hangen nauw samen met de beleidsontwikkeling en het agenderen van de problematiek van voedselzekerheid en voedselverspilling in tal van internationale fora. Juist de specifieke kennis van het Nederlandse agrosysteem biedt kansen om die kennis elders toe te passen, waar de problematiek groot is. Aan de hand van de specifieke activiteiten binnen deze projecten zijn vervolgens de beoogde effecten gedefinieerd. De activiteiten variëren van concrete studies naar voedselwaardenketens in specifieke landen tot en met het organiseren van internationale conferenties over verschillende voedselzekerheidsthema's.

De behaalde effecten vanuit de door het ministerie van LNV gefinancierde activiteiten bleek echter lastig in te schatten aangezien deze niet concreet worden gemeten. Desalniettemin werd een aantal gewenste effecten benoemd die beoogd zijn met de instrumenten van voedselzekerheid. De activiteiten en de gewenste effecten zijn in onderstaande figuur gepresenteerd.

Figuur 3.1 Resultaten van de EffectenArena uitgesplitst in activiteiten en gewenste (indirecte) effecten

Een belangrijk gewenst effect in deze context heeft betrekking op het stimuleren van Nederlandse bedrijven en kennisinstituten om hun kennis op het vlak van voedselzekerheid verder te ontwikkelen en wereldwijd in te zetten. Het gaat dan om innovatie, samenwerking en kennisdeling van en door Nederlandse bedrijven en instituten. Dat draagt bij aan de versterking van de internationale concurrentiepositie voor Nederlandse agrosector.

Daarnaast zouden de drie instrumenten moeten bijdragen aan het ondersteunen van Nederlandse instituten en ondernemers in het succesvol ontwikkelen van voedsel gerelateerde markten in Afrika, Azië en Zuid-Amerika (Flying Swans). Ook het opzetten van internationale coalities (bijvoorbeeld coalitie 12.3 in het kader van de Sustainable Development Goals) en deelnames in internationale conferenties en programma's wordt als belangrijk geacht vanwege de mogelijkheden die dit biedt om Nederlandse belangen op het gebied van voedselzekerheid internationaal te kunnen agenderen. Een verwacht indirect effect hiervan is vervolgens dat Nederlandse bedrijven en kennisinstituten beter kunnen bijdragen aan het oplossen van de mondiale voedselzekerheidsproblemen door middel van de inzet vanuit het ministerie van LNV.

Opgemerkt moet worden dat de bevindingen vanuit de EffectenArena niet alle activiteiten en effecten in beeld kunnen brengen. Enerzijds is er een selectie gemaakt van een aantal voorbeeldprojecten (op basis van de verdiepingsprojecten) om effecten inzichtelijk te maken en anderzijds waren niet alle projectleiders en beleidsmedewerkers aanwezig. Hierdoor is het mogelijk dat andere activiteiten en effecten kunnen optreden dan in bovenstaande figuur is gepresenteerd.

Interviews met betrokkenen

Volgens geïnterviewden is het belangrijk om instrumenten te hebben voor een verscheidenheid aan activiteiten. Er komen vanuit verschillende lijnen zoals de Landbouwraden, internationale missies en ambassades verzoeken binnen voor het organiseren van evenementen en ondersteunen van initiatieven. De drie instrumenten van voedselzekerheid faciliteren deze activiteiten. De instrumenten zorgen er ook voor dat internationale netwerken op het gebied van voedselzekerheid worden gefaciliteerd die anderzijds moeilijk in stand te houden zijn. De instrumenten worden daarom als belangrijk geacht. Uit de interviews komen ook een aantal voorbeelden naar voren die de effecten van ingezette middelen aantonen:

- Activiteiten in het kader van Champions 12.3, waar goede stappen zijn gemaakt in het reduceren van voedselverspilling aan de consumentenkant;

- Kleine projecten via *post harvest network* zoals de verspilling van sjalotten in Indonesië waar door inzet van voedselzekerheidsmiddelen stappen zijn gezet om deze verspilling te reduceren;
- Food connection challenges in Nigeria en Benin waar kleine bedrijven zich konden aanmelden met projecten op gebied van terugbrengen van voedselverliezen. Dit zorgde ervoor dat voedingsmiddelen langer houdbaar werden door verbeterde verpakking en beter gebruik van reststromen in het productieproces.

Vanuit de instrumenten worden ook bijdragen aan internationale organisaties (zoals verschillende Verenigde Naties organisaties) gegeven op het vlak van voedselzekerheid. De effecten van deze ingezette middelen blijken in de praktijk lastig meetbaar. Veelal hebben de ingezette middelen indirecte effecten die moeilijk meetbaar zijn. Daarnaast is in internationaal verband vaak sprake van co-financiering, waardoor de effectiviteit van door het ministerie van LNV gefinancierde onderdelen moeilijk te bepalen valt.

Het valt geïnterviewde ook op dat activiteiten/projecten onder voedselzekerheid in veel gevallen geen resultaatverantwoording op output en outcome niveau hebben, waardoor niet altijd inzichtelijk is wat de resultaten van ingezette middelen zijn. Ook is door het ontbreken van een logical framework lastig sturen op resultaten.

Een brede door LNV gewenste opvatting is dat de ingezette middelen uit de instrumenten van voedselzekerheid moeten aansluiten bij de Sustainable Development Goals (SDG's) en daarmee richtinggevend te zijn omtrent de inzet van deze middelen. Verschillende thema's onder de SDG's hebben ook direct en indirect betrekking op voedselzekerheid en de vier actielijnen komen allen terug in een of meerdere SDG's. Op basis van expert judgment verwacht men dat, ondanks een beperkt budget (bijvoorbeeld in vergelijking met voedselzekerheidsbudget van het ministerie van BZ van EUR 300 miljoen), de ingezette middelen indirect positief bijdragen aan de realisatie van de SDG's.

3.3 Bevindingen doeltreffendheid (onderzoeksvraag 2)

Doeltreffendheid niet aantoonbaar vanwege gebrek aan meetbare doelen en data

Het is niet mogelijk om de doeltreffendheid van het thema voedselzekerheid aan te tonen. Hierbij spelen de volgende factoren een rol:

Meetbare doelstellingen ontbreken

Uitgangspunten voor het beoordelen van de doeltreffendheid zijn niet optimaal. Er zijn geen 'evalueerbare doelstellingen'. Ook aan de 4 actielijnen die in 2015 zijn geformuleerd, zijn geen doelstellingen gekoppeld. Het is daarom lastig om te bepalen of projecten bijdragen aan de actielijnen.

Vooraf is niet nagedacht over de manier waarop effecten zichtbaar gemaakt kunnen worden. Er is geen nulmeting gedaan en er is niet verwoord hoe deze doelen geïnterpreteerd en gemeten zouden moeten worden. Daarnaast heeft er gedurende de onderzoeksperiode geen monitoring van effecten plaatsgevonden en zijn de effecten van de projecten niet gerapporteerd.

Logical framework ontbreekt

Binnen het thema voedselzekerheid ontbreekt een logical framework. De relatie tussen activiteiten, output, netto-effecten is hierdoor niet eenduidig inzichtelijk. De uitgevoerde projecten hebben zeker een doelstelling voor ogen, maar het is lastig om de relatie tussen projecten en output en netto-effecten te bepalen zonder een raamwerk.

Als reden voor het ontbreken van een logical framework wordt het opbouwende karakter van de activiteiten genoemd. Het gaat met name om het proces en minder om het resultaat.

Externe effecten beïnvloeden in grote mate de doeltreffendheid

Het belang van de invloed van externe factoren of het bereiken van de huidige doelstellingen is groot. De inzet van de drie instrumenten kan waardevol zijn, maar heel veel hangt af van andere factoren waarop geen invloed is.

Desondanks zijn op projectniveau positieve effecten te zien

Op projectniveau zijn op basis van expert judgment van LNV-medewerkers positieve effecten geïdentificeerd. Verschillende gewenste effecten van de instrumenten als geheel, omtrent het versterken van Nederlandse bedrijven en instituten en internationaal agenderen van Nederlandse belangen over voedselzekerheid zijn geconstateerd. Het valt in de huidige situatie echter niet concreet te meten in welke mate dat gebeurt.

3.4 Versterking van meten en monitoren van effecten (onderzoeksvraag 1 en 4)

In de vorige paragraaf is duidelijk gemaakt dat er momenteel beperkingen zijn ten aanzien van het meten van behaalde effecten en het vaststellen van de doeltreffendheid. Onderzoeksvraag 1 (Met welke (verbeteringen van) output- en/of outcome indicatoren kunnen de effecten van de inzet binnen het thema voedselzekerheid worden gemeten?) en onderzoeksvraag 4 (Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan om de doeltreffendheid te verbeteren?) richten zich op het verbeteren hiervan.

Aanbeveling 1: herformulering van de doelstelling van het thema voedselzekerheid

Aan de 4 actielijnen van het thema voedselzekerheid zijn geen doelstellingen gekoppeld. Daarnaast is een breed gedragen wens uitgedragen dat de ingezette middelen moeten bijdragen aan de SDG's. Wij stellen daarom voor om de 4 actielijnen te koppelen aan de SDG doelstellingen. In de volgende tabel zijn per thema de SDG doelstellingen gepresenteerd.

Tabel 3.1 Koppeling voedselzekerheid actielijnen aan SDG doelstellingen

Actielijnen	SDG Goals en targets
Klimaat-slimme landbouw	2.4 By 2030, ensure sustainable food production systems and implement resilient agricultural practices that increase productivity and production, that help maintain ecosystems, that strengthen capacity for adaptation to climate change, extreme weather, drought, flooding and other disasters and that progressively improve land and soil quality 12.2 By 2030, achieve the sustainable management and efficient use of natural resources 12.5 By 2030, substantially reduce waste generation through prevention, reduction, recycling and reuse
Genetische bronnen en uitgangsmateriaal	2.5 By 2020, maintain the genetic diversity of seeds, cultivated plants and farmed and domesticated animals and their related wild species, including through soundly managed and diversified seed and plant banks at the national, regional and international levels, and promote access to and fair and equitable sharing of benefits arising from the utilization of genetic resources and associated traditional knowledge, as internationally agreed 15.6 Promote fair and equitable sharing of the benefits arising from the utilization of genetic resources and promote appropriate access to such resources, as internationally agreed

Actielijnen	SDG Goals en targets
Voedselverlies en voedselverspilling	12.3 By 2030, halve per capita global food waste at the retail and consumer levels and reduce food losses along production and supply chains, including post-harvest losses 2.3 By 2030, double the agricultural productivity and incomes of small-scale food producers, in particular women, indigenous peoples, family farmers, pastoralists and fishers, including through secure and equal access to land, other productive resources and inputs, knowledge, financial services, markets and opportunities for value addition and non-farm employment
Oceanen en aquacultuur (aquatische voedselbronnen).	14.1 By 2025, prevent and significantly reduce marine pollution of all kinds, in particular from land-based activities, including marine debris and nutrient pollution 14.2 By 2020, sustainably manage and protect marine and coastal ecosystems to avoid significant adverse impacts, including by strengthening their resilience, and take action for their restoration in order to achieve healthy and productive oceans 14.4 By 2020, effectively regulate harvesting and end overfishing, illegal, unreported and unregulated fishing and destructive fishing practices and implement science-based management plans, in order to restore fish stocks in the shortest time feasible, at least to levels that can produce maximum sustainable yield as determined by their biological characteristics 14.5 By 2020, conserve at least 10 per cent of coastal and marine areas, consistent with national and international law and based on the best available scientific information 14.6 By 2020, prohibit certain forms of fisheries subsidies which contribute to overcapacity and overfishing, eliminate subsidies that contribute to illegal, unreported and unregulated fishing and refrain from introducing new such subsidies, recognizing that appropriate and effective special and differential treatment for developing and least developed countries should be an integral part of the World Trade Organization fisheries subsidies negotiation

Aanbeveling 2: Opstellen van een logical framework

Uitgaande van de geformuleerde doelstellingen, is het ook mogelijk om een logical framework op te stellen. Het logical framework is een instrument dat de gebruiker helpt om op een systematische manier de logica tussen input, activiteiten, output en (netto/bruto) effecten te doorlopen.

Randvoorwaarden van het logical framework

Op basis van interviews zijn de volgende randvoorwaarden voor het opstellen van het logical framework vastgesteld:

- Voldoende flexibiliteit bieden aan het brede scala van activiteiten. De outputindicatoren moeten op een dusdanige manier worden vastgesteld dat invulling kan worden gegeven aan de variatie van projecten behorend bij de LNV doelstellingen voor voedselzekerheid.
- Nederlandse belangen omtrent voedselzekerheidsbeleid (internationale agendering en stimuleren Nederlandse bedrijven en kennisinstututen) moet terugkomen in het logical framework zodat deze meer meetbaar, concreter en inzichtelijk worden.
- Een connectie tussen de activiteiten, outputs, outcomes en de SDG's moet worden gemaakt zodat inzichtelijk is op welke manier de voedselzekerheidsinstrumenten hieraan bijdragen.
- Aangezien het ministerie van BZ ook inzet op voedselzekerheid (met een budget van EUR 300 miljoen) en hier ook al een logical framework voor heeft opgesteld, is het belangrijk dat het raamwerk voor voedselzekerheid van het ministerie van LNV aanhaakt bij dit raamwerk. Dit is tevens van belang om de samenwerking op het vlak van voedselzekerheid tussen het ministeries te bevorderen.

Illustratief logical framework

Uitgaande van bovenstaande randvoorwaarden is een logical framework gepresenteerd met dezelfde opmaak als die gebruikt wordt door het ministerie van BZ, maar met specifieke invulling voor LNV relevante thema's voor voedselzekerheid. In tabel 3.2 is illustratief het logical framework gepresenteerd en uitgewerkt voor het thema voedselverlies en voedselverspilling. Het logical framework moet worden gezien als een levend document, die met wijzigende belangen en prioriteiten mee kan schuiven.

In het logical framework worden verschillende *activiteiten* benoemd die onder de thema's plaatsvinden. Deze hebben betrekking op projecten, evenementen, bijdrages aan internationale organisaties en ondersteuning van innovatieve concepten. Het is op voorhand weinig zinvol te specificeren hoe deze activiteiten concreet worden ingevuld aangezien dit afhankelijk is van vele factoren, maar het geeft wel een kader aan welke activiteiten moet worden gedacht.

De activiteiten leiden tot directe resultaten welke kwantitatief kunnen worden gemeten zoals het aantal workshops, projecten en investeringen aan internationale organisaties. Deze *outputs* geven aan wat er feitelijk met de ingezette middelen (activiteiten) is gedaan en geeft inzicht waaraan prioriteit is gegeven.

Op een hoger niveau leiden deze outputs naar directe- of *korte termijn outcomes* (effecten). Deze hebben in bovenstaand voorbeeld betrekking op het vergroten van de productie van Nederlandse bedrijven en kennisinstituten en het vergroten van capaciteiten van zowel nationale als internationale stakeholders op het gebied van implementatie van maatregelen (beleid, programma's) omtrent voedselzekerheid. Daarnaast wordt ook gekeken in hoeverre de outputs leiden tot voedselzekerheid programma's bij internationale organisaties. Deze effecten zullen zowel kwantitatief als kwalitatief moeten worden gemeten. Dit heeft te maken met de mate van invloed van de instrumenten die evenredig afnemen met de hoogte in het logical framework (output, korte termijn outcomes en lange termijn outcomes). De instrumenten hebben een sterke invloed op behaalde outputs (of resultaten) en kunnen daarom vrij eenvoudig kwantitatief worden bepaald. Echter, de invloed van de LNV voedselzekerheidsinstrumenten op korte termijn en lange termijn outcome indicatoren is beperkter. Enerzijds wordt dit veroorzaakt door de relatief bescheiden inzetten vanuit de LNV voedselzekerheidsinstrumenten, anderzijds doordat externe factoren ook invloed uitoefenen op de outcomes. Als voorbeeld kan de productiewaarde van de Nederlandse voedingssector worden genoemd. Deze outcome kan cijfermatig worden gepresenteerd in euro's, aantal bedrijven en medewerkers. Echter, de mate waarin het ministerie van LNV verantwoordelijk is voor deze productiewaarde is moeilijk te kwantificeren. Een kwalitatieve duiding van behaalde effecten (outcomes) door LNV inzet is, naast een kwantitatieve analyse, dan ook noodzakelijk.

Op *lange termijn outcome niveau* staan de doelen benoemd voor voedselzekerheid vanuit het perspectief van de SDG's. Deze lange termijn outcome indicatoren geven richting aan het soort activiteiten die ondernomen zouden moeten worden. In andere woorden, ze geven aan wat de "juiste" activiteiten zijn die vanuit de instrumenten gefinancierd zouden moeten worden.

Tabel 3.2 Illustratief voorbeeld logical framework thema voedselzekerheid LNV

NEDERLANDSE ACTIELIJNEN VOEDSELZEKERHEID VOOR LNV			
Voedselverlies en Voedselverspilling	Klimaat-slimme Landbouw	Oceanen en Aquacultuur	Genetische Bronnen
<i>Lange Termijn Outcome Indicatoren (kwalitatief)</i>			
<ul style="list-style-type: none"> • Reduceren van wereldwijde voedselverliezen en inzichten in voedselketens voor beperking voedselverliezen versterkt (SDG 12.3 en SDG 2.3) • Versterking van omzet en internationale concurrentiepositie van B.V. Nederland op het gebied van voedselzekerheid 	Klimaatbestendige wereldwijde landbouwsystemen en het duurzaam gebruik van landbouw gerelateerde grondstoffen en producten versterkt (SDG 2.4 en SDG 12.2, 12.5)	Bescherming en duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en marine hulpbronnen en duurzame toepassingen van aquacultuur versterkt (SDG 14.1, 14.2, 14.4, 14.5, 14.6)	Behoud en beheer van genetisch variatie in zaden, gewassen en vee en het eerlijk en gelijkwaardig delen van de voordelen door het gebruik van genetische bronnen versterkt (SDG 2.5 en 15.6)
<i>Korte Termijn Outcome Indicatoren (kwantitatief / kwalitatief)</i>			
<ul style="list-style-type: none"> • Proxy: productiewaarde van de Nederlandse voedingssector toegenomen (uitgedrukt in euro's) door LNV activiteiten op het gebied van voedselverlies en verspilling • Aantal toezeggingen van nationale overheden om project/activiteiten resultaten te implementeren in nationaal beleid / programma's • Aantal internationale programma's op het gebied van voedselverlies en verspilling 			
<i>Output Indicatoren (kwantitatief)</i>			
<ul style="list-style-type: none"> • Aantal Nederlandse bedrijven en instellingen betrokken bij activiteiten door LNV op het gebied van voedselverlies en verspilling • Aantal bestaande en nieuwe projecten voor reduceren voedselverlies en verspilling ondersteund 			

- Aantal workshops, seminars en meetings georganiseerd op het vlak van voedselverlies en verspilling en het aantal bereikte stakeholders
- Hoeveelheid bijdragen aan internationale organisaties om voedselverlies en verspilling te agenderen
- Aantal innovatieve toepassingen om (inzicht in) voedselverlies te reduceren ondersteund

Activiteiten (inputs = budget)

- Projecten voor uitbouw bestaande projecten en ontwikkelen van nieuwe ideeën;
- Organiseren en/of deelname aan evenementen zoals workshops, seminars en meetings;
- Bijdrages aan internationale organisaties om Nederlandse belangen te kunnen vertegenwoordigen en agenderen;
- Ondersteuning van innovatie concepten.

Mogelijke toepassingsvormen logical framework

Hieronder wordt een aantal mogelijke toepassingen voor het gebruik van het logical framework gepresenteerd:

- Leidraad voor jaarplannen: het logical framework kan als leidraad dienen voor het opstellen van jaarplannen. Het geeft immers inzicht in het soort activiteiten waarop middelen moeten worden ingezet.
- Handvaten voor projectaanvraagprotocollen: de output en outcome indicatoren kunnen richting geven aan projectaanvraagprotocollen. Beleidsmedewerkers kunnen de indicatoren namelijk gebruiken om gerichte vragen te stellen aan project/activiteit initiatiefnemers omtrent verwachte resultaten en effecten. De ingevulde aanvraagformulieren/protocollen kunnen vervolgens worden gespiegeld aan het logical framework; het biedt inzicht of een aangevraagde project/activiteit past binnen de instrumenten voedselzekerheid.
- Monitoring en evaluatie: door periodieke toetsing van uitgevoerde activiteiten en bereikte resultaten (outputs) en effecten (outcomes) kan worden bepaald in hoeverre de instrumenten doeltreffend worden ingezet. Tevens kunnen periodieke evaluaties leiden tot bijsturing of wijziging van de inzet van middelen.

Draagvlak voor het logical framework

Het logical framework heeft draagvlak nodig vanuit de beleidsmedewerkers van het ministerie van LNV en moet daarom voldoen aan een aantal criteria. Het is belangrijk dat het raamwerk niet als beklemmend wordt ervaren. Er moet voldoende flexibiliteit zijn om op kansen en mogelijkheden in te kunnen spelen die niet altijd vooraf te bepalen zijn. Hierbij kan gedacht worden aan projectideeën die ontstaan vanuit handelsmissies, samenwerkingsafspraken, etc. Aan de andere kant moeten deze projecten/activiteiten wel bijdragen aan voedselzekerheid.

Het logical framework moet beschouwd worden als een "levend document". Door bijvoorbeeld veranderingen in politiek landschap kunnen prioriteiten wijzigen. Het logical framework dient daarom periodiek tegen het licht te worden gehouden om te bepalen of op de juiste thema's wordt ingezet. Daarnaast biedt het logical framework kansen om de samenwerking met het ministerie van BZ op het vlak van voedselzekerheid te versterken. Het verdient daarom aanbeveling de invulling van indicatoren voor de verschillende thema's ook in samenspraak met medewerkers van het ministerie van BZ tot stand te brengen.

4 Doelmatigheid thema voedselzekerheid

Dit hoofdstuk richt zich op de doelmatigheid van de processen onder het thema voedselzekerheid en kent de volgende opbouw:

- In paragraaf 4.1 wordt het proces van aanvraag tot financiële afhandeling van een project of activiteit beschreven.
- Paragraaf 4.2 presenteert de belangrijkste bevindingen en gaat in op de vraag: Wat is de doelmatigheid / efficiency van de binnen het thema voedselzekerheid bestede middelen (onderzoeksvraag 3).
- Paragraaf 4.3 presenteert vervolgens de belangrijkste aanbevelingen om de werkbaarheid en effectiviteit van de instrumenten voor de betrokken partijen te verbeteren (onderzoeksvraag 4).

4.1 Processen

Projecten en activiteiten kunnen als opdrachten, subsidies of als internationale bijdragen worden geclassificeerd. In deze paragraaf worden de verschillende processtappen van deze classificaties en waar mogelijk de uitvoeringsduur beschreven.

4.1.1 Opdrachten

In het geval van opdrachten ontstaat het initiatief idealiter bij medewerkers van LNV of indirect via landbouwraden, ambassades en internationale missies. Hierbij moet worden opgemerkt dat in de praktijk ook project/activiteit voorstellen vanuit de markt ontstaan, die bij LNV door middel van opdrachten worden verwerkt. In beide gevallen kan dus worden gekozen om het project/activiteit via een externe opdracht uit te laten voeren. Bij het ontstaan van een projectidee gaat de verantwoordelijk beleidsmedewerker op basis van expert judgment, bilateraal overleg binnen LNV en het jaarplan een beoordeling maken of het voorgestelde project/activiteit binnen het thema voedselzekerheid past. Bij een positieve beoordeling wordt een projectformuleringsdocument en offerteverzoek opgesteld. In het formuleringsplan staan behalve de gevraagde activiteiten ook de toetsingscriteria voor beoordeling van offertes benoemd. Vervolgens wordt een of meerdere partijen (zie onderstaande tabel) gevraagd een offerte uit te brengen op de uitgevraagde opdracht

Tabel 4.1 Aanbestedingslasten bij verschillende opdrachtgroottes

	Opdrachten < EUR 30.000	Opdrachten EUR 30.000 – 125.000	Opdrachten > EUR 125.000
Onderdelen opdracht-formulering	Beschrijving onderwerp	Beschrijving onderwerp + Toetsingscriteria	Beschrijving onderwerp + toetsingscriteria
Aantal offertes	Minimaal 1	Minimaal 3	Openbaar Europees

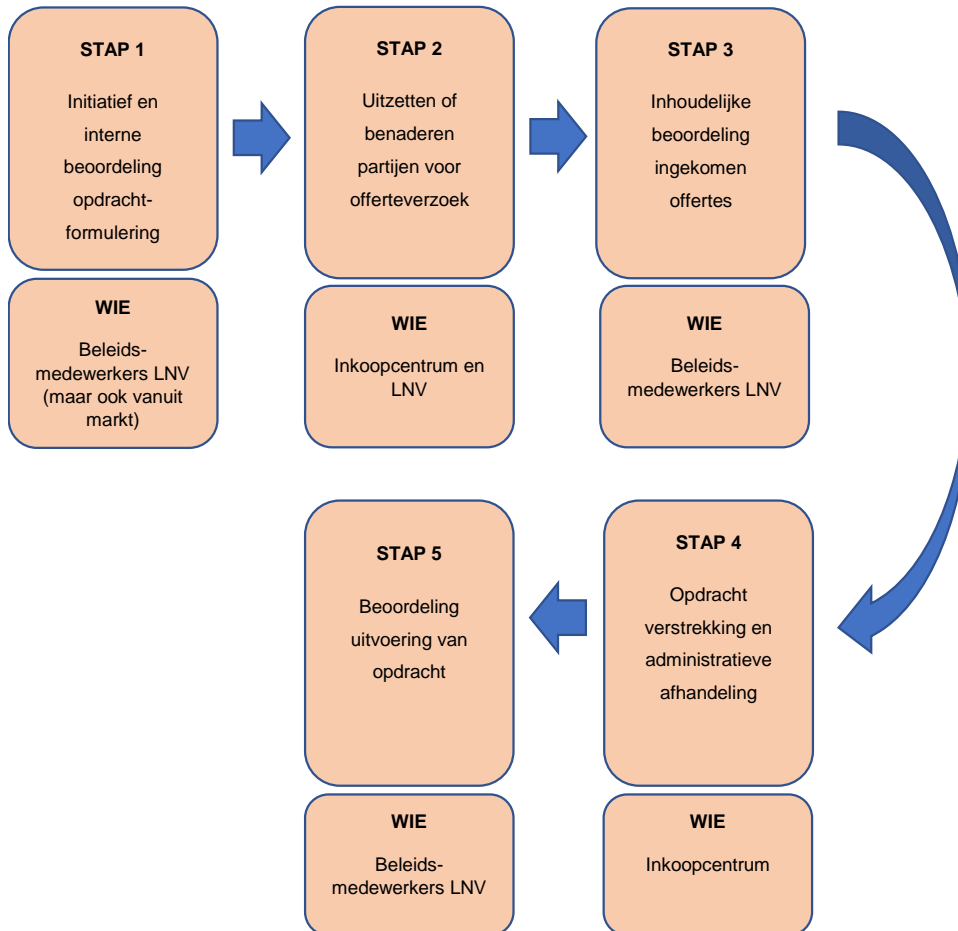
Na ontvangst van de offertes worden deze door een intern beoordelingsteam van LNV beoordeeld en wordt over gegaan op de opdrachtverstrekking door FEZ/FDA. Opdrachtnemers moeten voor ieder project/activiteit een verantwoordingsrapportage moeten opleveren. Deze wordt inhoudelijk beoordeeld door de verantwoordelijk beleidsmedewerker.

Afhankelijk van de grootte van de opdracht zal de verwerkingstijd vanaf initiatief tot beoordeling eindrapportage significant verschillen. Bij meervoudige en Europese aanbestedingen zijn

bijvoorbeeld meer handelingen nodig in vergelijking met een onderhandse opdrachtverlening. Het is daarom lastig om concreet de tijdsbesteding van dit proces te duiden. Uit interviews blijkt dat werkzaamheden omtrent opdrachten variëren van enkele werkdagen tot enkele werkweken.

De handelingen voor opdrachtprocedures is hieronder gevisualiseerd.

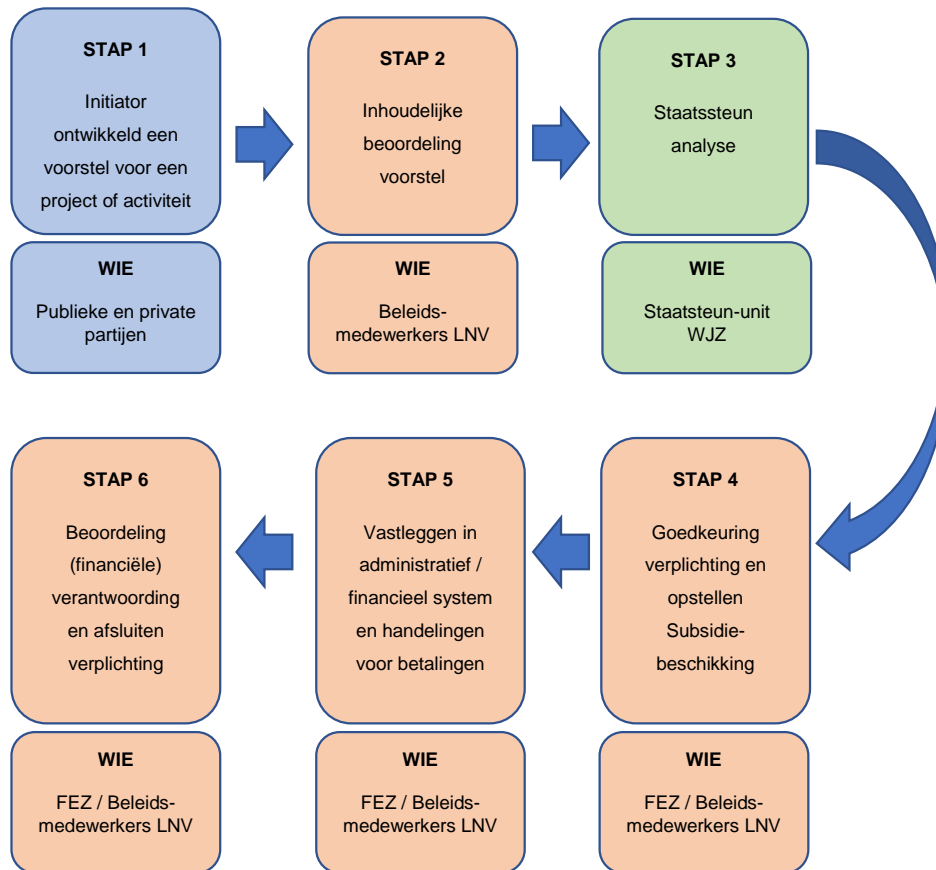
Figuur 4.1 Procedure opdrachten

4.1.2 Subsidies

Naast opdrachten, wordt ook gebruik gemaakt van subsidieregelingen om projecten en activiteiten te financieren. Hiertussen ligt een duidelijk verschil, hoewel het in de praktijk soms lastig in te schatten valt wanneer van welke procedure gebruik gemaakt moet worden (zie figuur 4.2). Een belangrijk procedureel verschil van de subsidieverstrekking ten opzichte van een opdracht is dat een toetsing naar staatssteun moet plaatsvinden door de Staatssteun-Unit WJZ. De handelingen voor subsidieaanvragen is hieronder gevisualiseerd.

Figuur 4.2 Procedure subsidies

Projecten en activiteit ideeën beginnen voor subsidies bij publieke of private initiatiefnemers die projectvoorstellen op het vlak van voedselzekerheid opstellen en indienen bij de beleidsmedewerkers van het ministerie van LNV. Deze voorstellen worden vervolgens inhoudelijk beoordeeld op basis van expert judgement en intern overleg wat circa 1 werkdag per project/activiteit in beslag neemt.

Bij een positieve beoordeling wordt een procedure opgestart voor het verstrekken van een subsidie aan de initiatiefnemer. Hierbij wordt ten eerste ingezet op een staatsteunanalyse door de Staatsteun-unit WJZ om te voorkomen dat door overheidsingrijpen situaties van oneerlijke concurrentie ontstaan. Deze analyse kan enkele maanden in beslag nemen. Als voorbeeld: voor het project “closing nutrient cycles in West Java”, die onder een subsidiebeschikking is gevallen, zijn drie juristen in totaal circa 60 uur werkzaam geweest.

Na een positieve beoordeling van de Staatsteun-unit wordt door de beleidsmedewerkers van LNV de subsidiebeschikking opgesteld. Voor het bovenstaande voorbeeldproject is aangegeven dat ook hier circa 60 uur voor nodig is. Hierna wordt de subsidiebeschikking administratief verwerkt door FEZ/FDA en wordt overgegaan tot betaling. Een inschatting van de benodigde tijd van deze administratieve handelingen valt hierbij niet eenduidig vast te stellen.

Tot slot zijn, afhankelijk van het subsidiebedrag, rapportageverplichtingen voor projecten/activiteiten. Deze verplichtingen zijn in onderstaande tabel verder uitgewerkt. Het beoordelen van de eindrapportages door beleidsmedewerkers van LNV verschilt in sterke mate per project / activiteit en is hierdoor niet eenduidig vast te stellen.

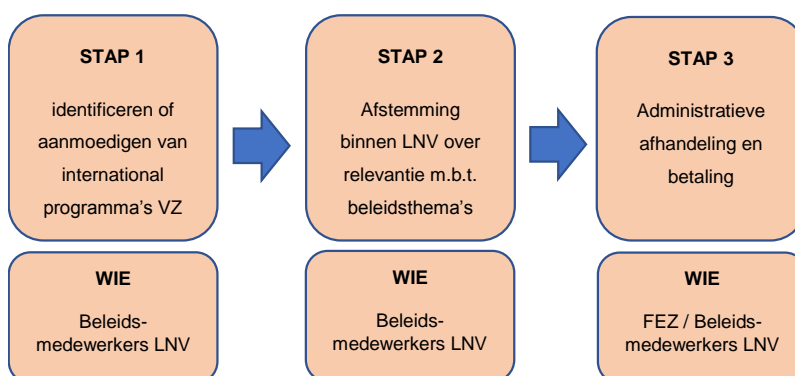
Tabel 4.2 Administratieve rapportagelasten voor subsidies

	Subsidies < EUR 30.000	Subsidies EUR 30.000 – 125.000	Subsidies > EUR 125.000
Onderdelen opdrachtformulering	Geen rapportage verplichting	Rapportage verplichting naar uitgevoerde activiteiten	Rapportage verplichting naar uitgevoerde activiteiten + financiële rapportage en audit

4.1.3 Internationale bijdragen

De middelen vanuit voedselzekerheid kunnen ook worden ingezet om financiële ondersteuning te verlenen aan internationale organisaties die zich bezighouden met verbeteren en vergroten van de mondiale voedselzekerheid. Een voorbeeld van een dergelijke organisatie die door de middelen van het ministerie van LNV worden ondersteund is de Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Deze organisatie heeft een grote verscheidenheid aan programma's, denktanks en werkgroepen die betrekking hebben het thema voedselzekerheid. Financiële ondersteuning van dergelijke organisaties vindt plaats door middel van bijdragen. De handelingen hiervan staan in onderstaand schema gepresenteerd:

Figuur 4.3 Procedure internationale bijdragen

Het ontstaan van een initiatief voor het verstrekken van een financiële bijdrage aan een internationale organisatie kan plaatsvinden als internationale programma's een raakvlak hebben met voor LNV relevante voedselzekerheidsthema's. Vanuit Nederlands belang is een financiële bijdrage aantrekkelijk vanwege de invloed die daarmee internationaal kan worden verstrekt.

Daarnaast kan Nederland ook zelf een initiatief indienen bij een internationale organisatie om een bepaald thema over voedselzekerheid internationaal aan de kaak te stellen door middel van bijvoorbeeld een programma. Een financiële bijdrage kan zo het opzetten van voor Nederland relevante programma's faciliteren. Voordat tot besluit van een bijdrage wordt overgegaan, wordt het bijdragevoorstel intern besproken en afgestemd waarna tot administratieve afhandeling en betaling wordt overgegaan. In de MoU behorende bij een bijdrage wordt veelal aangegeven dat een rapportage nodig is. De beoordeling van deze rapportages kosten ook tijd. Echter, de benodigde tijd voor het gehele proces van initiatief tot uiteindelijke betaling via FEZ/FDA en eventuele controle van rapportages valt niet eenduidig vast te stellen.

4.2 Bevindingen doelmatigheid (onderzoeksvraag 3)

Er is geen afwegingskader op basis waarvan projecten in één van de drie instrumenten voedselzekerheid belanden

Project- en activiteitvoorstellen kunnen door zowel publieke als private partijen worden ingediend bij beleidsmedewerkers van LNV. Zij beoordelen vervolgens of het voorgestelde project of activiteit past binnen het werkveld van een van die vier actielijnen of dat het in het algemeen bijdraagt aan voedselzekerheid. Daarnaast zijn ook bi- en multilaterale afspraken van belang omdat de instrumenten ondersteunend kunnen zijn aan het werk in Landbouwraden. Ook wordt iedere project/activiteitaanvraag getoetst op prioriteit. Hiervoor worden de volgende criteria gehanteerd: i) juridische verplichting, ii) bestuurlijk/politiek belang, iii) voortbouwend op bestaand project(en) en iv) nieuw voorstel.

In de praktijk is er echter geen verschil tussen het gebruik van de drie instrumenten. Als blijkt dat een project passend en prioritair is, wordt gekeken onder welke van de drie instrumenten nog financiële ruimte is. In andere woorden, een verschil omtrent de inzet tussen de drie instrumenten (voedselzekerheid, HGIS en Convenant) is niet aanwezig.

Het ontbreken van een expliciet afwegingskader omtrent het gebruik van de drie instrumenten is te begrijpen vanuit het karakter van de instrumenten en het type projectvoorstellen, die passen bij beleid in ontwikkeling. Hier is relatief veel ruimte voor experimenten en een brede inzet op meerdere initiatieven.

Deze aanpak kan nadelen hebben. Het niet duidelijk voor ogen hebben waarvoor de specifieke instrumenten worden ingezet kan vragen opleveren waarom drie instrumenten nodig zijn om dezelfde doelstellingen te bereiken. Wellicht kan in deze context gestreefd worden naar een gezamenlijk LNV voedselzekerheidsbudget. Dit heeft tevens voordelen omtrent de administratie van projecten die dan onder een gezamenlijk budget worden geregistreerd en hiermee de doelmatigheid van ingezette middelen vergroot.

De doelmatigheid van opdrachten, subsidies en internationale bijdragen is moeilijk te bepalen

Het standaardkostenmodel wordt in het algemeen gebruikt om de administratieve lasten te kwantificeren. Deze kosten hebben betrekking op tijd die alle stakeholders (burgers, bedrijfsleven, overheid) maken voor verschillende handelingen om een project/ activiteit tot uitvoer te kunnen brengen. Gezien de grote variatie aan projecten, activiteiten en financieringsmogelijkheden valt het moeilijk in te schatten wat de administratieve lasten van deze stakeholders zijn.

Daarnaast is gebleken dat het kwantitatief duiden van de administratieve lasten voor het ambtelijk apparaat lastig is. Er is namelijk geen systeem binnen LNV die de uren per activiteit registreert. Uit een steekproef voor een aantal subsidieprojecten komt echter wel naar voren dat de administratieve werkzaamheden tussen de 5 en 18 dagen tijd kost. Tevens is vanuit interviews informatie opgehaald over het verschil in administratieve lasten tussen opdrachten, subsidies en internationale bijdragen. Deze zijn in onderstaande tabel gepresenteerd. Dit is echter een grove inschatting.

Tabel 4.3 Administratieve lasten per project/activiteit categorie

Project/activiteit categorie	Ingeschatte procestijd (werkdagen)	Ingeschatte procesduur (doorlooptijd)
Opdrachten	1 tot 2 weken	Enkele weken
Subsidies	1 tot 4 weken	Enkele maanden

Project/activiteit categorie	Ingeschatte procestijd (werkdagen)	Ingeschatte procesduur (doorlooptijd)
Internationale bijdragen	1 tot 2 weken	Enkele weken

Uit bovenstaande tabel blijkt dat de procestijd voor opdrachten en internationale bijdragen aanzienlijk lager is dan voor subsidies. Om de doelmatigheid te duiden wordt de vuistregel gehanteerd waarbij de administratieve lasten maximaal 10% mogen bedragen van de project/activiteit kosten. In hoofdstuk 2 is gepresenteerd dat 46% van de projecten/activiteiten een budget hebben die lager is dan EUR 50.000. Volgens bovenstaande vuistregel zou voor een project van EUR 50.000 maximaal EUR 5.000 besteed mogen worden aan bureaucratische activiteiten. Als wordt uitgegaan van een uurtarief van EUR 85 (op basis van integrale loonkosten voor ambtenaren in schaal 11 volgens P-Direkt, 2018), komt dit neer op circa 7 werkdagen. Uit deze analyse valt op te maken dat projecten/activiteiten gefinancierd via subsidie veelal niet of onvoldoende doelmatig zijn. Echter, het gaat hier gaat om projecten die de beleidsontwikkeling ondersteunen en elk maatwerk vergen om tot uitvoering te komen. Er is hier geen standaardaanpak voor mogelijk. Daarnaast is LNV gebonden aan de regels die gelden voor subsidietrajecten en kan hierdoor de doelmatigheid niet beïnvloeden.

Voor de inzet van financiële middelen voor opdrachten en internationale bijdragen wordt de doelmatigheid positiever ingeschat vanwege de kortere procesduur en kosten in vergelijking met subsidies. Als voorbeeld kunnen kleine opdrachten (< EUR 30.000) worden genoemd die door middel van onderhandse uitbesteding beperkte proceskosten met zich mee brengen.

Onbekendheid met procedures en projectbeheer

Goed projectbeheer vereist deskundigheid en bekendheid van medewerkers ten aanzien van procedures en werkwijze. Dit is op dit moment niet bij elke medewerker het geval. Uit de verdiepingsstudie van twaalf projecten blijkt bijvoorbeeld dat niet alle documenten centraal zijn opgeslagen in de projectmappen. Het ontbreken van een processchema en onbekend zijn met procedures is hier onder andere debet aan.

Verantwoording van resultaten en effecten ontbreekt

Voor vele projecten en activiteiten is geen voortgang- en of verantwoordingsrapportage aanwezig (zie paragraaf 3.2 verdiepingsprojecten). Hiermee kan vanuit LNV niet worden gecontroleerd en gestuurd op inzet van middelen wat ertoe kan bijdragen dat deze middelen op een inefficiënte manier worden gebruikt.

4.3 Versterking doelmatigheid (onderzoeksvraag 4)

Het instrument voedselzekerheid wordt voor zeer uiteenlopende projecten en activiteiten ingezet. Tijdens gesprekken met verschillende stakeholders komt naar voren dat flexibiliteit in de inzet van deze middelen belangrijk is omdat ieder beleidsthema financiële middelen nodig heeft om activiteiten te ontplooiën die niet of lastig op voorhand in te schatten zijn. Een mix van opdrachten, subsidies en internationale bijdragen is daarbij gewenst. Aan de andere kant is de doelmatigheid een verbeterpunt. Subsidies geven de gewenste flexibiliteit omtrent inzet van middelen, maar zijn niet doelmatig. Hierin zal een balans gevonden moeten worden.

Onze aanbevelingen om doelmatigheid te verbeteren zijn:

Aanbeveling 3: Vastleggen van protocollen en training in projectbeheer

Met relevante medewerkers van LNV de functie van de instrumenten te bepalen en te bespreken op welke wijze projectbeheer moet plaatsvinden. Procedures en werkwijzen dienen hiervoor vastgelegd te worden in protocollen wat leidt tot een doelmatiger manier van werken. In deze context verdient het ook aanbeveling om een intern trainingsprogramma voor projectbeheer op te stellen.

Aanbeveling 4: Opstellen van een toetsingsprotocol voor selectie van activiteiten

Het opstellen van een logical framework (zoals eerder aanbevolen om de doeltreffendheid te verbeteren) en een toetsingsprotocol dragen eraan bij dat projecten/activiteiten zonder relevantie met voedselzekerheid geen gebruik van de instrumenten voedselzekerheid kunnen maken en dat de meest effectieve projecten/activiteiten worden geselecteerd. Hiermee wordt sterker geborgd dat middelen vanuit de instrumenten op efficiënte wijze worden ingezet.

Annex 1: Analyse van de verdiegingsprojecten

Project	Categorie	Activiteit	Budget (Euro)	Doelstelling van de activiteit	Output	Outcome
Developing agriculture, aquaculture and environment based climate change adaptation strategies for the Mekong Delta Plan of Vietnam	Klimaat-slimme landbouw	Project	242.048	Ontwikkelen van een klimaatadaptatieplan voor de Mekong Delta door middel van opstellen klimaatscenario's, adaptation techniques en ontwikkelen strategieën.	De voortgangsrapportages van Can Tho University en WUR presenteren beide de voortgang op geplande activiteiten (inputs) en resultaten (outputs) voor de verschillende werkpakketten van het project (projectmanagement, developing knowledge framework, capacity building on adaptation technologies).	Niet van toepassing
Gedragen Implementatie van Nagoya Protocol in Nederland (communicatietraject)	Genetische bronnen	Project	49.338	Kennis en bewustwording vergroten over wetgeving genetische bronnen (access&benefit sharing wetgeving). Dit is beoogd te bereiken door opstellen van een communicatietraject over deze wetgeving door opstellen communicatieplan, strategie ontwikkeling en folder. In de offerte worden tevens de activiteiten nader toegelicht.	In de offerte wordt benoemd wat geplande doelstelling, resultaten en activiteiten zijn. Voortgang zat niet in de documentatie.	Niet van toepassing

Project	Categorie	Activiteit	Budget (Euro)	Doelstelling van de activiteit	Output	Outcome
Aquaculture in East Africa: a regional approach	Oceanen en aquacultuur / voedselverlies en voedselverspilling	Project	70.000	Het doel is te komen tot een regionale en nationale aquacultuuraanpak in Oost-Afrika. Door aquacultuurketens te onderzoeken worden voorstellen op land- en regionaal niveau gemaakt. Ook de kansen en mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven en rol van Nederlandse overheid wordt onderzocht	In de offerte wordt benoemd wat de geplande activiteiten zijn. Voortgang zat niet in de documentatie. Er wordt aangegeven dat rapportage naar EZ is gestuurd, maar deze is niet gevonden in de toegezonden informatie.	Niet van toepassing
Vision on South Africa Cool Logistics	Voedselverlies en voedselverspilling	Project	Onduidelijk	Beleidsontwikkeling waarbij met behulp van Nederlandse bedrijfsleven aan ketenefficiency in derde land wordt gewerkt. Beoogd effect is het versterken van positie Nederlandse bedrijven (concurrentie, markttoegang) en lokale behoeften (nieuwe inzichten, verminderen verliezen). Het project is een onderdeel van het grotere Flying Swans project.	In het proposal worden zoals geplande resultaten als effecten benoemd. Rapportages hierover zijn niet gevonden in toegezonden informatie	Niet van toepassing
Business Case Cold Chain China	Voedselverlies en voedselverspilling	Project	14.612	Is niet af te leiden vanuit toegestuurde documenten	Valt niet af te leiden uit toegestuurde informatie	Niet van toepassing

Project	Categorie	Activiteit	Budget (Euro)	Doelstelling van de activiteit	Output	Outcome
Global Ocean Summit	Oceanen en aquacultuur	Evenement	Circa 3 - 4 miljoen	De doelstelling is de ontwikkelingen van een roadmap met concrete acties gerelateerd aan investeringen voor oceanen. Hieronder vallen het ontwikkelen van beleid en maatregelen die ertoe moeten bijdragen dat oceanen schoner en productiever worden (blue growth). Daarnaast worden financiële mogelijkheden en samenwerkingsverbanden onderzocht die moeten bijdragen aan het halen van Sustainable Development Goals doelstellingen voor oceanen.	De belangrijkste actie- en aandachtspunten van de Summit zijn per werkgroep gepresenteerd. Deze hebben betrekking op governance, financiering om problemen op te lossen, capacity development en identificeren van samenwerkingsverbanden	Door Nederlandse inzet zijn vertegenwoordigers van alle landen bijeengekomen om problemen op het vlak van oceanen te bespreken, oplossingsrichtingen te bedenken en samenwerkingsverbanden op te zetten alswel te overleggen over de financiering. Maar onbekend wat hiermee is gedaan en wat ervan is uitgekomen. Concrete outcome is een Voluntary Network for Action on Blue Growth and Food Security met ondersteuning van onder andere Nederland, FAO en Wereldbank. Beoogd wordt dat medio 2019 dit netwerk door FAO gehost zal gaan worden en daarmee gaat werken voor de 194 aangesloten landen.
Twinning Genenbank Rwanda	Genetische bronnen	Training	51.641	Opbouwen capaciteiten van Rwandese genenbank medewerkers door middel van training door de Nederlandse genenbank (CGN) aan leden van de Rwandese genenbank (RNGB) in Nederland	5 daagse studiereis voor 3 Rwandese Genenbank medewerkers Capaciteiten van medewerkers Rwandese Genenbank zijn versterkt op het vlak van: i) strategic management of genetic resources and implementation	Niet van toepassing

Project	Categorie	Activiteit	Budget (Euro)	Doelstelling van de activiteit	Output	Outcome
					in strategies and policies; ii) technical aspects of ex situ collection management; and iii) national and international policies affecting genetic resources. Daarnaast was het uitwisselen van informatie tussen Nederland en Rwanda ook een belangrijk doel van deze studiereis.	
No More Food to Waste Conferentie	Voedselverlies en voedselverspilling	Evenement	Onduidelijk	De doelstelling heeft betrekking op verminderen van voedselverliezen. Echter concrete doelstellingen van deze conferentie zijn niet in de stukken terug te vinden.	Chair's Summary en de lancering van Champions 12.3	Food Loss and Waste is meer op de internationale agenda komen te staan. Als uitvloeisel daarvan is onder meer het Post Harvest Network opgericht, dat directe en concrete steun verleent aan (ontwikkelande) landen waar een concrete vraag naar vermindering na oogstverliezen bestaat en waar Nederlandse en lokale kennis en kunde gewerkt kan worden aan concrete oplossingen
Vergaderarrangement (side event) Adaptation Futures 2016	Klimaat-slimme landbouw	Evenement	22.161	De conferentie biedt een goed internationaal platform om Nederlands visitekaartje af te geven in het kader van Global Alliance for Climate Smart Agriculture (GACSA). Hiermee kan Climate Smart Agriculture	Uit laatste communicatie blijkt dat het side-event niet door kan gaan in verband met ontbreken beschikbaarheid van tijdslot. Als alternatief wordt een "booth" aangeboden om toch Climate	Valt niet af te leiden uit toegestuurde informatie

Project	Categorie	Activiteit	Budget (Euro)	Doelstelling van de activiteit	Output	Outcome
				aan de orde worden gebracht en wordt mogelijkheden geboden om het Nederlandse bedrijfsleven erbij te betrekken	Smart Agriculture te promoten alswel deelname aan netwerkdiner en ontbijt. Er ontbreekt echter een rapportage wat hiermee is bereikt.	
Survey feeding practices Kenya	Klimaat-slimme landbouw	Project	49.500	Implementation baseline survey and preparation follow R&D on feeding practices, manure and biogas slurry management in Kenya	Tijdens mailverkeer wordt aangegeven dat het project goed is uitgevoerd. Echter, voortgangsrapportage en/of eindrapportage is niet aangetroffen in toegestuurde stukken	Valt niet af te leiden uit toegestuurde informatie
Uitbreiding pilot studie Indonesie Global Ghost Gear Initiative	Oceanen en aquacultuur	Project	20.000	Doel is het opschalen van effectieve maatregelen uit fase I (voor reduceren verstikkende visnetten in oceanen) van deze pilotstudie door maatregelen in twee pilot sites te testen	In de eindrapportage worden alle outputs gepresenteerd. Deze hebben betrekking op het aantal workshops, field visits, onderzoeken, presentaties en outreach materials	In de eindrapportage zijn ook de drie outcomes beschreven: i) most suitable FibreCode technology usage; ii) recommendations on most suitable natural marker attachments to nets en iii) capacity development of relevant stakeholders
Access to seed index	Genetische bronnen	Project	1.800.000	succesvol introduceren van de Access to Seeds Index als een instrument om de zaaizaadindustrie te bewegen haar rol en verantwoordelijkheid te vergroten voor het wereldvoedselvraagstuk. Drie projectdoelen droegen hieraan	De behaalde resultaten worden in de eindrapportage door middel van een flowdiagram gepresenteerd. Deze hebben betrekking op data collectie, roundtables, stakeholder consultations.	In de eindrapportage worden 6 outcomes gepresenteerd: i) Methodologie Global Access to Seeds Index; ii) Methodologie Regional Access to Seeds Index for Eastern Africa; iii) Rapport Global Access to Seeds Index; iv) Rapport Regional Access to Seeds Index for Eastern Africa

Project	Categorie	Activiteit	Budget (Euro)	Doelstelling van de activiteit	Output	Outcome
				bij (1) het ontwikkelen van een methodologie op basis van een multi-stakeholder dialoog en (2) het lanceren van de daadwerkelijke Index (3) het uitbouwen van de verantwoordelijke stichting achter dit initiatief.		en v) Uitbouw Access to Seeds Foundation

Annex 2: Interviewlijst

Overzicht gesprekspartners

Contactpersoon	Instelling	(Telefonisch) Interview afgenomen
Simkje Kruidrink	Ministerie van LNV - ELVV	17 en 21 januari 2019
Marcel van Nijnnatten	Ministerie van LNV - ELVV	17 januari 2019
Jeanet Smids-Goosen	Ministerie van LNV – ELVV	17 januari 2019
Jeroen Rijniers	Ministerie van BZ	10 januari 2019
Mariska Lammers	Ministerie van BZ	10 januari 2019
Piet Ammerlaan	Ministerie van LNV - FEZ	29 januari 2019
Willem Schoustra	Landbouwwaad Vietnam (oud medewerker ELVV)	1 februari 2019

Over Ecorys

Ecorys is een toonaangevend internationaal onderzoeks- en adviesbureau dat zich richt op de belangrijkste maatschappelijke uitdagingen. Door middel van uitstekend, op onderzoek gebaseerd advies, helpen wij publieke en private klanten bij het maken en uitvoeren van gefundeerde beslissingen die leiden tot een betere samenleving. Wij helpen opdrachtgevers met grondige analyses, inspirerende ideeën en praktische oplossingen voor complexe markt-, beleids- en managementvraagstukken.

Onze bedrijfsgeschiedenis begon in 1929, toen een aantal Nederlandse zakenlieden van wat nu beter bekend is als de Erasmus Universiteit, het Nederlands Economisch Instituut (NEI) oprichtten. Het doel van dit gerenommeerde instituut was om een brug te slaan tussen het bedrijfsleven en de wereld van economisch onderzoek. Het NEI is in 2000 uitgegroeid tot Ecorys.

Door de jaren heen heeft Ecorys zich verspreid over de wereld met kantoren in Europa, Afrika, het Midden-Oosten en Azië. Wij werven personeel met verschillende culturele achtergronden en expertises, omdat wij ervan overtuigd zijn dat mensen met uiteenlopende eigenschappen een meerwaarde kunnen bieden voor ons bedrijf en onze klanten.

Ecorys excelleert in zeven werkgebieden:

- Economic growth;
- Social policy;
- Natural resources;
- Regions & Cities;
- Transport & Infrastructure;
- Public sector reform;
- Security & Justice.

Ecorys biedt een duidelijk aanbod aan producten en diensten:

- voorbereiding en formulering van beleid;
- programmamanagement;
- communicatie;
- capaciteitsopbouw (overheden);
- monitoring en evaluatie.

Wij hechten waarde aan onze onafhankelijkheid, onze integriteit en onze partners. Ecorys geeft om het milieu en heeft een actief maatschappelijk verantwoord ondernemingsbeleid, gericht op meerwaarde voor de samenleving en de markt. Ecorys is in het bezit van een ISO14001-certificaat dat wordt ondersteund door al onze medewerkers.

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com
K.v.K. nr. 24316726

W www.ecorys.nl

Sound analysis, inspiring ideas